

Jalgsemaa

Kitse-eide muinasjutud.

Kirjapannud

Ansomardi.

Jurjewis.
Trükitud wäljaandja kuluga.
1901.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 2 августа 1901 г.

Hermann'i trükikoja trükk, Jurjewis.

Lugejale.

I.

Minu hoidjaks oli üks wäga imelik, aruldane ja tähelepanemise wäärt isik, keda Kitse-eideks kutsuti. Ristinimeks oli tal Krööt, mida wäga arwasti tarwitati: suu-sisse hüüti teda alati eideks, selja-taga — Kitse-eideks. Tema wanadust keegi ei teadnud; ta ise sellest ei rääkinud. Eit wõis aga wist wäga wana olla, sest juba wanadgi inimesed mäletasiwad teda ikka lese olewat. Oma wälimusega ei wõinud Kitse-eit kiidelda: kaswu poolest wäiklane, oli wanadus tema muidugi juba küürus selja nii looka wajutanud, et eidekese pikad käed peaaegu maani rippusiwad ja selkombel koerast kohutud kassi wäga meelde tuletas; kõrge, rähnikarwalise sitsimütsi alt tolgendades, piirasiwad eide parknaha-karwalist, pikergust, lopergust, ja tedretähelist inetut nägu kolletanud pihlakalehe wärwi juukse-salgud; keskel laia, madalawõitu otsaesist ilutses temal juustega kaunistatud punakas soolatüügas; eide

paljaste, kõrgede kulmude alt piilusiwad wäiksed tina-hallid kalgid silmad, nagu kahest kokkutõmmatud kotti suukesest, tõsiselt, targalt ja tigedalt wälja; ta laia ja peenemokalise suu üle, mille kesskohta igalt poolt sajad kortsud ja krämbsukesed kaldusiwad, rippus õhukene, lüheldane, küürakas nina; lõug oli tal kandiline, tugew ja samati, nagu otsaesinegi, karwase, sinakas-punase soolatüükaga ehitud. Eit kandis alati piki-triibulist wanamoodi seelikut ja halli pihikut külmal ajal — ka tulitanud karwa woolidega kuube, suurt halli põhjalist musta äärtega rätikut ja labakingasi ehk pastleid. Ülepää kõik Kitse-eide wäljanägemine oli seda laadi, et kellelegi meeldida ei wõinud. Ka pikkemagi tutwuse järele ei äratanud eit enese wastu kellesgi soojatundmust, küll aga isemoodi kartust. Ja tõesti eite kardeti; kartsiwad nii noored, kui ka wanad. Juhtus küll wahest, et mõned julgemad jõmbsikud Kitse-eite eemalt tagaosatades trallitasiwad:

„Kits läks kiideldes mäele, eit läks lomberdes järele: tule mulle. . .“ — aga kaugemale enamasti nende lõõritus ei ulatanud, sest eide kalgid silmad ja õhku tõusew kadakane konkskepp peletasiwad wallatud nagu tuulest liikuma pandud hirmutus odrawäljalt warblased, silmapilk laiali. Jah! Eite kardeti. Ta oli ju nõid, tuuletark, lausuja, soolapuhuja, tohter ja n. ed. Ta wõis inimestele ja loomadele täid selga nõiduda, wõis liba-hundiks moonduda ja selle näol oma waenlaste loomasi mahamurda; wõis tuulega haigusi inimeste ja loomade pääle saata:

korraga piirab inimest soe tuuleleht ümber ja silmapilk tunneb õnnetu, kuidas tina raskus ta kontidesse ja palawus ta weresse tungib ja ta mõneks ajaks mahawõtab. Eit oskas soolapuhumise, lausumise, mudimise ja muljumise ja oma otsitud rohtude abil haigusi parandada; oskas kätt-katsuda, tulewikku ette ütelda, surnude pääluude kirjadest äralugeda, mis inimesed nende omanikud olnud, kuidas elanud, kui targad wõi rumalad olnud ja n. ed. Oo! Kitse-eit oli hirmus tark! Kui palju ta lausumise ja saeatus-sõnasi teadis! Ta tundis kõiksugused kirja, wõi nõnda nimetatud, salamärkisi, mis wanade kirstude, riistade, puude, suurte kiwide ja teiste asjade sisse oli lõigatud wõi raiutud; leidis oma pilbaste päält, nagu tähtraamatust, kõik kuupäewad ülesse. . . Oo! Kitse-eide pää aina kubises kõiksugustest tarkustest ja tabadest! Tal oli rehetoa nurgas, woodi kohas laudil suur ladu naha sisse köidetud puukaanelisi raamatuid. Neid luges ta sagedasti. Lugemise ajaks seadis ta kaks niidiga kokkuseotud klaasikest kaksiti omale nina pääle ja hoidis raamatu siis kaugel oma ees. Selkombel uuris ta tundide kaupa neid imelikkusi punaseid ja mustasi konksusi, mida ta ise tähtedeks ehk pookstahwideks nimetas. Nüüd enam niisuguseid raamatuid näha ei ole.

Kui eit ärasuri, olin ma alles 6—7 aastane, ega märganud temast järel jäänud raamatutest ja kirjadest (eit oskas ka kirjutadagi) lugupidada. Minu tolleaegse parema arwamise järele ei kõlbanud nad kuhugi paremini, kui:

kaaned — kastideks, lehed — tulihändadeks ja peerg — tiibade katteks, milledega aia päält ja ka katuseltgi allalendlesin.

Ma ütlesin, et kõik Kitse-eite kartsiwad. See polnud just nii: mu isa ei kartnud teda. Mäletan, kuidas kord naiste wahel nagin tõusis, nii et isa sunnitud oli wahele astuma. Eidele ei näinud isa „põrutamine“ (nii nimetatakse sõnadega sõitlemist) meeldima; ta oli tuliwihane ja ähwardas isale täid kaela saata. Isa aga wastas külmalt: „Ole nüüd wait wanamoor! Ähwarda teisi, mitte mind: kui sa täisi teha oskaks, küll sa siis ka seapõrsakese enesele soetaks, aga mitte minu käest iga aasta ei nuruks.“ Eit ei lausunud selle pääle musta, ega walget; ta näis kogunigi nagu häbi tundma.

Üks aeg oli, kui Kitse-eit nii lastele, kui ka wanadele meeldis. See aeg oli — neljapäewade widewikud, millal eit ennemuistseid juttusi armastas „puhuda.“ Tema muinasjuttude hulk oli samati lõpmata, nagu ta kõneosawus „westmises“ järeltegemata. Tema juttusi ei kuulatud, waid elati ilmsi läbi.

Siin pakun lugejatele kolm Kitse-eide jutukest, mis tema ja ühes ka minu sündimise-kohasse puutuwad. Neist juttudest paistab iga-ühele lausa silmi, kuidas orja-ohkete mõjul Jalgsemaalaste luulelend aeg-ajalt madalamale langenud on, kuni ta wiimaks, nagu wigaseks wisatud wares surma-walus waakudes, nende onnide katusele lamakili jäi ja — nüüd wist juba igawesele unele uinunud on.

II.

Kitse-eit ja tema sarnased muinasjutu-puhujad on nüüd, paraku, juba mulla all puhkamas. Ei ole enam, kes endisti juttusi eietaks, wanal wiisil noortele ette westaks! Kui peaksgi ehk mõni niisugune eideke weel elama wõi taadike kusgil tallel olema, ega need enam muinasjuttusi jutusta, wanu wiisisi weereta. Nad häbenewad uue aja tarkust ja kardawad kiriku karistust.

„Ole nüüd rahul ikka! Mis mina, wana inimene, surma suu ääres pattu tegema ja neid pahareti asju arutama hakkan, mis noores põlwes kuulsin. Wana-igi see enam ei kõlba," pahandab eidekene, kui keegi teda mõnda muistset lugu pajatada palub.

„Patt, patt" on ainus wastus wanakese poolt kõigi palwete pääle. Mõni eidekene hakkab koguni „Issa-meiet" lugema, et niisuguste patu-asjade pääle mõtlemisestgi pääseda.

Ka kuulajad puuduwad sagedasti.

Juhtubgi mõni taadike, ahju ääres istudes wõi wormi weerel wedeledes, wanu asju arutama, tondi tegemisi, kodukäijate koledusi wõi mõnda muud lugu luiskama hakkama, kohe peatab teda alt põrandalt hele aabitsa-uurija hääl:

„Wana-isa! Need nõia, tondi, wiirastuste, kodukäijate ja teised lollid lood on ju sula wale. Niisuguseid elukaid ilmas iialgi ei olnud, ega ole. Koolis üteldi, et ükski rumalad, harimata inimesed neid usuwad."

„Miks ei ole? On, laps. Ma ise olen näinud. Jah, on küll, aga inimesed, need nooremad, peawad endid nüüd liig targaks, wanu — rumalaks, ega usu enam, „waidleb raugake wastu ja kõneleb siis edasi:

„Sa ütled et kodukäijaid ei ole. Mis see oli siis, kui ta kodukäija ei olnud, mis ma kord Tallinnast tulles endise Jalgsemaa kõrtsi ja Jalalõpe-küla wahekohal nägin? — Ja wanake jutustab, et ta linna-teel Lamba kõrtsis wiimast korda peatanud, hoost söötnud ja ise soendanud, siis aga otse-kohe koju poole pööranud, sest öö kippunud juba kätte tulema. Kuni Jalalõpeni olnud tal kaasalisi; säält sõitnud üksipäini. Igawuse ja wäsimuse pärast jäänud ta tukkuma. Järsku tunneb, et hobune nõksatades seisma jääb. Ärkab ülesse ja näeb: otse hobuse ees seisab suur walge kuju ja hoiab ohja-harust kinni. . . „No, minul' polnud ka wahtwuse puudust" jutustab wanake „wirutasin waenlasele piitsaga mõnusa laksu wastu wahtimist, nii mis lajatas. Kohe oli ta kadunud ja hobune hakkas rahuliselt edasi minema. Warsti aga märkasin, et teelt ära olin eksinud. Ja mõtle ometi, waenlase keha, kodukäija, eksitas mu meie endi küla all ära ja wedas mind öö läbi mööda küla wäljasi. Wiimaks oli hobune nii wäsinud, et paigalt ära ei saanud. Muud midagi, kui pidasin kinni ja ootasin hommikut. Koidu ajal näen korraga, et ma Jalgsemaa-kõrtsi all hanges kinni olen jäänud. . . Sina, ninatark! Mis see sinu arust siis õieti oli, kui ta mitte kodu-

käija ei olnud? „lõpetab rauk oma loo, arwates et wõit tema on.

Aga wõta näpust!

„Sa, wanaisa, wõtsid wist Lambal natuke rohkelt wiina ja ajasid siis purjus-pääst hobuse hange; muud midagi," wastab wäike tark taadile.

Taadile ei jäänud muud üle, kui pomiseb omale hallisse habemesse: „Muidugi, et külma rohuks „käraka" wõtsin, aga ega ma sellepärast weel nii purjus ei olnud, et maast, ega ilmast ei teadnud." Ja wanake wajub waikides mõtetesse.

Mõtleb ja mõtleb.

„Pagan wõtaks! Poisil wõib ju õigus olla: ma ostsin ise „poole hunti," Torbiku Andres andis teise ja kõrtsmiku käest sain ka longsu. Mul ehk oliwad tõesti silmad nii „krillis," et walge lumehange surnu-hingeks arwasin ja tema asemele hoost lüües, looma hange ajasin," lõpetab wa' tudike oma arutuse. — „Aga oota, poiss," tärkab temale äkki midagi tähtsat pähe.

„See wõis ehk seekord nii olla," alustab wanamees uuesti juttu omo poja- wõi tütrepojaga, „aga nüüd seleta sa mulle, sa suur tark, järgmine lugu ära." . . Ja wanake jutustab jälle, kuidas ta kord, poisikese põlwes, mõisa härgadega linna minnes, Harude-wahe kõrtsis ööseks jäänud ja kuidas teda unes kaks korda nime-pidi hüütud. Esimesel korral arwanud ta, ärgates, et keegi kaas-teelistest teda hüüdnud oli,

aga kõik noorskänud raskes unes. Teisel korral wõtnud ta küündla ja läinud rehealusesse härgasi waatama. Ust awades näinud ta, et rehealuse wärawad pärani lahti ja kaks meest juba ta härgasi ohelikkusi-pidi wäljawiimas olnud. Nagu nool karganud ta kisaga waraste kallale. Need ehmatanud ära, jätnud härjad maha ja pannud ise putkama.

„Noh, mis see siis nüüd oli, kui mitte üks hää-waim, kes mind õnnetuse eest hoiatas? Mul oleks ju muidu mõisas selg nii kuumaks köetud, et elu-aeg Siberis külma poleks tundnud. Seleta mulle ära, sa koolitark! Kas ei olnud ta minu kodu-waim? Mis?" „Seda ma, wanaisa, seletada ei oska. Kodu-waim ta siisgi ei olnud, sest neid ei ole. Koolmeister rääkis küll kord, et niisuguseid lugusi pidada juhtuma ja seletas seda inimese oma waimu erkwel olekuga, aga selgesti ma seda seletust ei mõistnud."

Wanake wajub uuesti mõtetesse. Ta tunneb, et tõesti uued ajad on tulnud, et munad wägisi kanadest targemaks kipuwad minema ja osalt juba ongi. Wanake waikib. Ta ei taha ikkagi ennast oma laste ja lastelaste ees awalikult rumalamaks pidada ja arwata lasta, ja ta waikib parem. Warsti waikib ta wastu oma tahtmist igawesti. . .

Ja ometi on muinasjutud ja sarnased lood peaaegu ainsamad wanawara kogud, ajaloo laadud, kust meie, nooremad, oma rahwa kodust elu ta mustas minewikus tundma õppida wõime.

Tundma õppima meie seda peame, kui endi rahwast armastame, sest muidu ei leia meie rahwa wigade juuresi ülesse, ega tea neid ka ülesse kitkuda; muidu ei tunne meie rahwa häid oma dusi, ega oska neid kasta ja kaswatada.

Ansomardi.

Jalgsemaa järw.

I.

Wanal hallil ajal, kui loomadel ja lindudel weel kõneand ja kiwidel sawepehmus omanduseks olnud, asunud Jalgsemaa ja Paistewälja külade all neerunäoline järweke. See järweke olnud nii ütlemata ilus, nii kirjeldamata kaunis, nii puutumata püha, et teda kaugel ümberkaudu kõigist teistest kallimaks peetud ja auusamaks armatud, ehk küll just sel ajal Järwamaal enam järwesi olnud, kui nüüd seenelisemal sügisel Kauniküla kuusikus ja kadarpikus riisikaid.

Järwe sügawust ei suudatud süldadega, ega jaksatud jalgadega mõõta; seda ei püütud, ega tohitudgi teha.

Tuhande aastased tammed, saledad saared, jämedad jalakad, puna-kobarlised pihlakad, toredad toomingad, kõrged kuused, taewani tõuswad mähakad kahu-pää männid, kauni, walge rüü kandjad kased ja palju, palju muid puid kogunuwad sagedasti salkades selle järwe kallastele kokku ja püüdnuwad üksteise õlade üle ta pühasse peeglisse pilku heita. Leherohketele leppadele, paksudele wesipaju põõsastele, sara- ja nais-niine-

puudele ei olla aga eemalt silmitsemisest küll saanud: nad poetanuwad endid teiste wahelt läbi üsna kalda nõlwele, asunud weel kaldalt allagi et sääl auupaklikul kummardusel järwe äärele suud anda.

Linnud leidnuwad järwe ümbruse kõige kohasema kõlakoja olewat ja leelutanuwad seal pühale weele, ühed ööseti, teised päewiti, oma laulu-tagawara paremaid toodeid. Siin sündinud, kaswanud, kosunud nende noorsugu ning noppinud oma ohtratele lauluannetele armsamaid ained.

Kõrge taewakumarusgi ei olla iganes oma iha järwekese selge ja sileda pinna üle paindumast ja temasse, kui petis ja tühine tütarlaps peeglisse wahtimast täis saanud. Ta teinud seda alalõpmata, niihästi oma selges, kui ka pilwises tujus.

Päikene ja kuu käinuwad kordamisi, üks päewa, teine öö ajal, mööda awarat taewaalust, et püha järwe waatlemiseks enesele paremat paika walida. Asjatuks jäänud neil see otsimine: järweke olnud, igalt poolt waadeldes ühesugune ihaldaw ilus.

Tähed — peiud sõitnuwad terwed ööd läbi mööda kuldaliiwast linnuteed ringi: ühed wanades wankertes, teised toredates tõldades, kolmandad ratsa wahutawatel ruunadel wõi täkkudel, ning pilgutanuwad pühale pinnale pidamatalt omi sirawaid silmakesi. Need aga nende hulgast, kellele Looja laiemat lendu polnud lubanud, kõrgel linnuteel keerutused ärakeelanud ja ala-

male taewa äärele asutanud, need püüdnuwad püha järwekest üksteise wõidu kikiwarwul üle armukadeduses ja auustuses tihedalt teda ümberpiiranute puude ladwadegi läbi silmitseda, wõi oksade waheltgi ta iluduse üle imestada.

Nii olnuwad asjalood ainult aga siis, kui hää tuju järwekest juhtinud. Sellkorral kandnud ta tõesti kõigi auustajate kujusid armuga oma süüta ja otsatu sügawas südames ja sallinud neid oma kristall-selgetes silmades, kuna need waikselt ja wagusas waimustuses teda waadelnuwad; puud ta ümber ilusamat ilmas pärga punudes, taewas, päike, kuu ja tähed sarnaduseta kena-säralist krooni kujutades.

Hoopis wastu-oksi olnud lugu siis, kui pühale järwele paha tuju ehk tusk tulnud. . .

Puude keskel tõusnud tollel korral kihin ja kähin: järwekese laksuwaid laineid pikast seisust sügawasse mullapõue pugenud labadele lähenema nähes, woogude walju wuhinat ja kohutawat kohinat kuuldes, asunud argtus, karganud kartus ja kolinud kohmetus nende puisetesse südametesse, pannud kõik nende keha kõikuma ja nagu walus wabisema. Ladwasi langutades, tüwepakkusi painutades ja oksade õõtsetega õhates, sosistanuwad nad soemaid ja palawamaid palwesõnasi järwele, et see oma tuska taltsutaks, wihatuju ärawiskaks. Ei aidanud aga palwed, — puistanud nendest iga puu oma tõuuwilja wihasele weele anniks, et temaga lepitust leida: tamm — tõrusi, kuusk — käbisi, lepp ja kask — urwasi, teised puud — marjasi ja muid teisi

wiljasi. Ei suudanud seegi weel wee wiha sulguda, ega tuska taltsutada, — heitnuwad nad endist leina täheks kõik oma leht-, osalt ka okas-ehted. . .

Linnud jätnuwad leelud-laulud ja lenna-nuwad kallilt järwelt kohkunult kaugele.

Kõrget taewakumarust tabanud nagu tarre-tus, ta armas helesina tõmmanud ennast kortsu-desse, heitnud tõmmuks ja muutnud mustjaks-halliks, ta walanud wabalt ja pidamatalt walusaid pisaraid, kõike ümbrust nendega üleni niisutades. Päikese palawad armu-pilgud haka-nuwad anguma ja ta ise astunud aralt ikka enam ja enam alamale taewa äärele, ega ole jul-genud endisel kombel kõrgele järwe kohta tõusta ja seal wanal wiisil wiibida.

Kuu ja tähed — peiud peitnud endid esi-otsa pilwede taha; pärast, teiste auustajate ahastust ja asjata leina nähes ning seda endi kasuks tarwitada tahtes, kaswatanud kuu weel oma kuma ja suurendanud tähed oma sära . . .

Kuid kunagi 'polla kõik see halba asjakorda kergendada awitanud. Järwel, jah, pühal Jalgsemaa järwel olnud eht naislik iseloomus: mida enam enesesalgawalt ümbrus ta pahameelt sulguda püüdnud, mida suurema hoolega see temaga lepitust otsinud, seda kangemaks ta kale-dus kaswanud ja pahameel järk-järgult paisu-nud, kuni wäsimus wiimaks ta wõitnud. Siis tõmmanud järweke jäe-waiba omale üle ja uinu-nud mõneks ajaks une hõlma, et ärkades seda

hädaohtlik - õrnem ja imetsemise - wäärt ilusam wäljanäha.

Leina täheks omale walget watti ümbertõmmates, oodanud ümbrus norgus ja longus, wait ja wagusi ta ärkamist. Ainult tagasisurutud, lõpmata hale ja südant lõhestaw hulgumine kuuldunud ajuti — uinunud järwekese kahwatanud kallastel.

Hakanud ärkamise aeg liginema, uni uinunu laugelt lahkuma, siis, leinarüüdi äraheites, ehitanuwad puud ja kallas endid piduehtesse, linnud lennanuwad oma uuemate helitoodetega tagasi, tahkunud taewas hakanud endisti helkima, päikese palge löönud jällegi palawale lõkkele ja ta kõnnik kerkinud kord-korralt järwekese keskkoha poole, kõrgemale.

Puude puhkewate pungade, lillede lahtilööwate lehtede ning nende ja teiste õite õrn, lõbus ja äritaw lõhn, hinge-ülendawad lindude laulu-helinad, ojakeste ja hallikate unistaw nirin . . . kõik terwitanud ärkawat püha järwekest.

Seda tundes, kuuldes ja praoli-uniste silmadega nähes, heitnud ärkaw järweke oma päält jäewaiba pikkamisi ära, ta unest tuhmid silmad löönuwad uuesti kristall-selgelt ja taewa sinaga wõidteldes wälkuma, ta naeratanud jälle hellalt oma ümbrusele, lasknud seda lahkelt oma pühasse wette-„wahtida ja ta iluduse üle imetseleda, kuni uue tuju tulekuni. . .

Ja jah! Püha olnud see järw ja ta wesi; pühad olnuwad ka ta wee elanikud —

õnnelikud hõbe-soomus- ja kuld-oimu- ning urmuselised kalakesed. Ükski 'pole tohtinud neid noodaga noppida, mõtelnud mõrraga püüda, wõrguga wõtta, õngega otsida, ega teisiti tabada ja kaldale kanda. Pühaks peetud neid hõbe-soomus- ja kuld-oimu- ja urmuselisi kalakesi.

Ainult üksainus kord katsunud neid keegi üleannetu noormees, kõigi keelu wastu, ühel suwisel ööl õngitseda. Õnge õnn olnud hää. Hommikuks kogunud mees kõrge kuhja kalakesi paadi põhja. Juba olnud ta koidu ajal oma saagiga kodu poole sõudmas, kui korraga järwe põhjast hõbe-hele, magus-mahe neiu hääl kõlanud: — Kulu, kulu, kulu, kalakesed! Kulu, kulu, kulu, kallikesed! Tulge ootesele, hõbedased!

Mõttega mõõtmata mõju olnud neiu hääle helinal nooremehe pääle: ta süda hakanud, kui kalake kaldal, wisklema ja kehast wäljakippuma; imelik iha täitnud ta hinge; aerud kukkunuwad ise ta nagu angunud wõi alwatud kätest ja wõitmata wägi kihutanud meest kiimal üle wene ääre wette waatama. Seal silmanud ta kirjeldamata kena neiut wee-alusel aasal seismas ja sammet-sõrmil kuld-kirjalist põlle pidades, oma ümber kogunuid ja koguwaid hõbe-kalakesi söötmas. Uudis-himus, ihaldusés — seda ilmatu ilust selgemini silmitseda, ja weel ühest arusaamata wäest aetud — kumardanud noormees ikka enam ja enam üle lootsiku ääre. Küna kaotanud tasa-kaalu, kaldunud ümber ja waene, keelatud kalade püüdja wajunud wette ning kadu-

nud ühes oma öösise saagiga püha järwe põhja. . .

Sellest ajast algades kuuldawat mõnikord soojadel suwe- ja kenadel kewade -öödel järwe kohast tasast, tumedat mehe häälel appi-hüüet. Ümberkaudne rahwas peawad seda suplemas käigu eest hoiatuseks: ei lase siis lapsi, ega lähe ka ise mõni aeg wette. Nad arwawad, et näkineid olla wee äraminekul õnnetu nooremehe järwe jäätmaale wangi jätnud, kus teda nüüd wahete-wahel waatamas käib. Seda näkineiu wõeruskäiku kuulutawatgi uppunud noormees huilgamise läbi ümberkaudsetele elanikkudele hoiatuseks.

Oo-jah! Jätnud on Jalgsemaad püha järweke, pagenud ära Paistewälja alt, weerenud wõõrsile waga weeke! Ees astunud hall härg, järw jooksnud ta jälgedes järele ikka edasi, edasi Tallinna poole, kuni ehmatanud elanikkude ja kohtunud koha silmist kadunud. †) Wihastanud olla püha wett Leedumaalt toodud noorik, kes teiste teadmata ja kogemata wõi ehk ka ennatult, meelega temas lapse pesu loputanud.

Lõpmata leina ja kustumata kurbtust jättis järweke järele: Uhked tammed taganesiwad kaugele ja kadusiwad kallastelt koguni, saared, sarapuud, jalakad ja palju muid puid suikusiwad sääl sootuks surmale; järele jäiwad kõrge-

---

†) Praegugi on weel kallas kolmelt poolt kõrge ja järsk, kuna neljas, Tallinna poolne külg madal ja libamene on.

matele kallastele mõned kahwatanud kased, karmid kadakad ja kössis kuused ning alamatele — lepad ja pajupõõsad. Kurbtus on nendegi endist hiiglakaswu katkestanud, lein — lopsakust lõpetanud. Nad seisawad sääl üksikult wõi wäikestes salkades norgus, longu-lastud latwade ja alla-langenud oksadega; kurwa, kustunud pilguga piiluwad nad püha järwe jäätmeid, waatlewad waluga ta wiletsaid jäänuseid — mudase, sawese wee loikusi ja lompisi. Nii ootawad kerjused kiriku ees andisi, nii waatleb omanik oma tuleroaks langenud waremeid ja wanem — oma üle kõige armsamat, enneaegu surmale suikunud ainumast last, seda ta rauga põlwe rawitsejat, wanapõlwe põetajat. . .

Järwe ümbruses olnud endiste karge wee hallikate ainumad tunnistajad on nüüd kaldale asutatud talude nimed: Allika, Allikansu, Allikjüri, Nigulsoone; muidu on nad sootuks sulgunud, nende olemise kohadgi kadunud, ununenud.

Järwe aseme kõrgemad kohad on nüüd maisa- (aru-) maa, madalamad — osalt luha sarnane soo, osalt — mudamaa, kus muud ei kaswa, kui soo-oblikad, sea-wäänded, ehk wööd ja kirburohi. Madalad maad oliwad weel aasta 20-ne, 30-ne eest sigade söötmaaks, armsamaks aelemise ja püherdamise paigaks. Sellest saanud nad ka oma praeguse luulelikku nime „Seakoppel.“ Nüüd on Seakoppel kohaomanikkude wahel ärajaotatud ja loetakse heinamaade hulka.

Madalamaid endise järwe asukohtasi katab sadustel aegadel nüüd ka külla ja enamgi süga-

wune wesi, aga mitte enam ennemuistne püha, kristall-selge wesi, waid mudane, sawene, kõndsane wirts. Endiste hõbe-soomus- ja kuld-oimu- ja urmüliste kalade asemel siginewad nüüd seal sisalikud, kaswawad kaanid ja kuduwad konnad.

Rahwa arwamise järele olla küll järwe aseme all weel jõena ja mitmesuuruses soontena endist püha wett jooksmas, aga teda kardetakse kahjuliku olewat. Paistewälja küla all, kus jõgi maa pääle kippuwat, on tal suu suurte raud - kiwide ja puupakkudega kinnikiilutud; muidu ähwardawat kõike ümbrust äraupudata. Jalgsemaa all ajab kuristikkude kaudu wett wälja, mis aga sedasama teed warsti tagasi walgub. Kord neelanud keskmine kuristik hane alla, keda teisel päewal wiie wersta tagant mõisa kaewust leitud. Selle jõe kohal olewast „karja kaewust“ ei kao kõige kuiwemalgi suwelgi wesi; kaugelt käiwd siis inimesed temast wett wiimas.

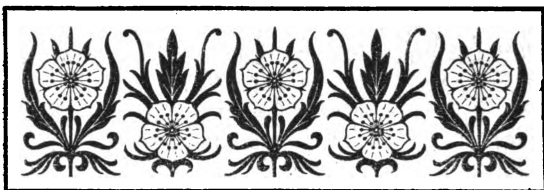
Otsas on aga endised ilu- ja õnne ajad! Kadunud on kuldased päewad! Jätnud on Jalgsemaad püha järweke, pagenud ära Paiste-wälja alt, weerenud kaugele wõersile kallis weeke!..

Nõnda on ilmas kõik muutlik ja kaduw: suurus sureb, kangus kaob, wägewat wõidetakse, ilu lõpeb ise. Igawest iga ei ühelgi asjal....

Oli ju minulgi kallis koduke, armsam ilmas Ansomardi taluke, mis just selle püha järwe jäätma äärel asus. Kümned ja wõib alla sajandad mu esiwanemate põlwed oliwad seal oma küünte kulul, enda õlade abil, oma pihtade piinal, oma higi hinnal tööd teinud ja

waewa näinud; oliwad seal sündinud, kasunud, kosunud, pidu pillil ja häda häälil elanud; oliwad seal ka igawesele hingusele läinud. Rahu nende rasket waewa näinud põrmule! . . . Nüüd. . . Ah, kaduw ja muutlik on kõik siin maailmas! . .

Surm suu ääres.

II.

Sügisene sadu wältab peatamatalt juba mitmet päewa. Wilu wihma sajab wahest sagarate-kaupa, nagu oa warrest, wahest tibab tasakesti, nagu magusat mahla kewadest kase haawast, wahest udutab alla, nagu peenikese püülijahu sõela põhjast. Maa on libe ja paari jala paksuselt läbiligunenud; ula olewad asjad on wettinud ja nõretawad tuhandetest tibadest, nagu leinawa lese wõi piinatud waese-lapse silmad pisaratest. Näib, nagu nutaks loodus äraläinud suwesooja, wõi kadunud kewade kena aega ärdasti taga. Wõib aga ju ka olla, et teda ka teised, weel tähtsamad mured muljuwad, wiletsused waewawad, wõi hädad silmawett walama sunniwad, mille raskuse all oksad puudel rammetult norgu ja kolletama löönud lehed loogeldes wärisedes mahawarisewad.

Winge, püsimatalt pöörlew ja wäsimatalt weerlew sügisene tuul tungib igast wähemastgi august, igast pisemastgi pilust sisse, just kui otsiks mõnda kadunud kallist asja wõi — omale wisalt wältawa wihma eest warju, aga ei leia

ei seda, ega teist. Kaitseda ei suuda ta kaleduse eest inimest ei paksem kalewiriie, ega kallim lambanahkne kasukas: ikka leiab ta teed lihani — luuni ja paneb soemagi südame, kui imewa tallekese sabakese, wõdisema — lõdisema. Kord kargab ta kartlikult kahisewa kase, wõi kohkunult kohisewa kuuse, wõi mõne muu näppu puutuwa puu latwa kinni, tuuseldab wahest nii wihaselt, et see kärisewal häälel ta käes aiwa kägiseb. Kord katkub ta onni-sarnase hoonekese katust, nagu tahaks säält omale teed tuppa teha, lahtituhnitud õletuudid loobib ta ükshipulgi kaugele laiale, weeretab ja keerutab neid seni, kui kusgil warjulise koha leiab, kuhu ära peidab. Siis kitkub ta juba puudelt lehtesi, rööwib raagusi, oksasi ja okkaid, mis kõik märja maa pääle maha laotab, nagu teeks omale teed mudast läbi, wõi sillutaks loikude üle sildasi. Wahest piuksub ja piriseb, wiunub ja wiriseb ta aia wahel, nagu oleks sabapidi roika wõi teiba pinnu külge kinn jäänud. Wahest wilistab ta kase tohu wõi mõne koore õhukese liblega lõpmata haledaid lugusi, nagu kaebaks saatuse kaleduse üle, wõi hulub hurtsikukese ungas wõi kase otsas kaswawas „tuule pesas," kui õnnetu ema oma ainsa lapse haual. — Ülepää kõik tema häälitsused on haledad, wahest ka wihased, tema tegemised ja liikumised — liig räpakad ja mõtteta, nagu inimesel, kes hirmu wõi õnnetuse läbi oma mõistuse tasakaalu kaotanud. Näib, nagu nutaks ka tema sooja suwe suiku, kurdaks kena kewade kadu taga. Wõib aga ju ka olla, et weel pa-

hemad puuduseb ta pahameelt paisuma paniwad, weel hirmsamad hädad ja õnnetused teda wihale äritasiwad ja walud winguma sunniwad.

Harwasti heidab päikene haleda pilgu pilwede wahelt wälja; aga ka kohe säältsamast peidab ta tema kohkunult uuesti udusse, wõi pistab tina-taoliste pilwede taha, just kui oleks ta maa pääl midagi koledat näinud, mida süüta soe ja kaastundlik süda wäljakannatada ei suuda.

Ei täi uskuda, et suwe surm ja kewade kadu loodust nii leppimatalt leinale ahwatelenud on. Loodusel on wäga hästi kõik Looja poolt antud seadused pähe õpitud. Ta teab, et kena kewade järel soe suwi, sooja suwe jälgil sume sügise sammub ja et sumeda sügise asemele tardunud talwe astub, mis aasta-wõru harilikult lõpetab ja selle otsad hoolakalt, katkematalt kinnineedib, kokkukeedab. Ta teab, et wana-wõru needu kohalt, endise aastaga ülestikuti, uus aasta selsamal sisseseadel algab ja sama teed sammudes lõpeb ning nõnda wähesete wäikeste, muudatustega igawesti, edasi, kord-korralt kiht-kihilt kõrgemale, täiuse tipu poole...

Ei, jah, see olnudgi looduse longus-oleku päris-põhjuseks. Pärispõhjus peitus äraräägimatais hädades, arwamatades haigustes, otsatumates õnnetustes ja wisalt-wältawates wiletsustes, mis looduse armsamat sülelast ammugi armuta surusiwad ja surmale suikuma sundisiwad: werine waenu-wanker weeres eestlaste maal edasi tagasi juba mitme-kümmendat aastat. Maha murdis ta mehed, põrutas poisid,

tappis taadid, rabas raugad; wangi wiis nägusamad neiud, nobedamad noorikud, paljude päälikute paremad pojad. Maha murdis ta majad, tallas talud, külleli ajas külad, lipa-lapa lõhkus linnad, põletas põllud, niitis ja tallas niidud, wiis wiljad, wara, weised. . .

Küll pagesiwad pered padrikutesse ja sügawatesse soodesse, kui linnad juba lõhutud oliwad, aga ka sääl polnud neil püsi, olnud ei asu, ega pääsemist. Sõja-tapper ei suudanud neid seal küll igatahes tabada, oda ülesseotsida, ega mõõk mõnitada, aga nägemata nälja, kawala katku ja mitmesuguste muude haiguste ja hädade eest ei kaitsenud neid kõige kaugemad pelgupaigad.

Nägematalt pesis nälg pelgupaikadesse ühes inimeste ja kaasawõetud weistega. Nägematalt näris ta nende sisikondasi seni, kui suriwad.

Kawalalt käis katk mööda külasi, liikus mööda linnasi, solis soodes ja möllas metsades. Juhtus ta näljast nägema, kohe muutus piimapakkuwaks mullikaks wõi kalliks leiwa-kanikaks, arwas ahnet inimest silmama, — kohe kujunes kukruks, nägi ta noort neiut wõi noorikut — särgas ja sätendas sõlena wõi kiikus kohegil puu oksal uhketena umiskingadena. Wanaraukasi wiirastas ta kord kallina kaabuna wõi kasukana, kord soojadena sukkadena, kord tulisena saunana wõi joojana toana ja ahjupäälisena. Meeste meelitamiseks, nooremate ahwatelemiseks tarwitas katk tarku ja osawasti oma otsata hulga ainete tagawarast ikka seda asja, mis meelitatawat kõige

enam huwitas: kord — käepäralikuks, mõnusaks mõõgaks; siis jälle: ärdust äratawaks mahajäätud lapseks, raskesti haawatud haigeks ja n. e. Igaüks, kes katku kawaluse eest ennast hoida ei osanud ja teda asjaks, elajaks wõi inimeseks moondunud omandas wõi wastuwõttis, — oli sellestsamast pilgust katku piinas, millest teda ükski surm päästa suutis. Ta käis ka kerjusena ümber ja igaüks, kes asja temale andis, palakese pakkus, wõi kellesse kepiga, kotiga, käega, ka kaltsugagi puutus, oli igawesti katku omandus.

Ootamatalt, nagu rahwas ise ütleb: uksest ja aknast, ilmusiwad ohked, hädad ja haigused igalpool inimeste hulka. Wäga wähed, waewalt 10-ne seast üks, jõudsiwad neid kõiki wäljakannatada; teised rambesiwad nende raskuse all ja suikusiwad surmale. Inimesi leidus wiimaks terwel Eestimaal nii wähe, et kui keegi elawatest wärsket inimese jalajälge nägema juhtus, siis suudles ta seda, kui armsamat, pühamat asja, ega läbenud kaua temast lahkuda. Matmata surnute luu-kered, mädanenud ja mädanewad kehad katsiwad igalpool maad ning täitsiwad õhku endi lehuga, wett ilgete ollustega, mõlemaid päälegi — mürgiga. Kõik loomade, kaarnate, ronkade ja teiste röömlindude karjad oliwad juba nii ärahellitatud, et nad ainult wärskemaid surnukehasi sööduks walisiwad ja nendestgi ükski silmad ja muud maitsewamad osad toiduks tarwitasiwad.

Töökast, perekast, õitsewast, wahwast ja õiglasest Eestirahwast ei olnud enam eluooma

loota. Ta wäljad, põllud, nurmed seisiwad nukralt, kündmatalt ja külimatalt ohakates ja oblikates, niidud — osalt omadest, enamasti aga wõerastest — mudaks muljutud. Ta enne küllulistes, kenades külades oliwad maitserikkalt ehitatud majad põhjani maha põletatud. Nende tuha-hunikutest tuhmilt, nagu sügawas mõttes, wahtiwad ahjuwaremed, mõned pool-põlenud palgid, purustatud mõõkade pärad, piikide tükid, odade otsad, ambude lõad, nooled, pehkinud närudest inetumad hirwitawad inimeste, osalt loomade pääluud ja teised jälgid jäänused jutustasiwad koledal keelel kohmetanud kuujale, nägijale endise ilusa elu otsast hirmsaid, jäledust äratawaid asju. . . Jah! Ristiga toodi sellele rahwale tõesti rist kaela.

Wist ühtgi teist rahwast terwes maailmas ei ole nii lõpmata lõhutud, nii piirita piinatud, nii tarbeta mahatapetud, kui Eestirahwast 12-ma aastasaja algusest hakates. Imetsema peab, kuidas suutis ta seda kõike ärakannatada, kanda; kuidas jõudis ta oma endist hingeilu, waimuwara ja ihujäksu peaaegu puutumatalt alalhoida. Imetsema peab ka seda, et ta, ootamatalt elama jäädes, nüüd nii kahmakalt kaswab, kosub ja elule edeneb.

III.

Just ülemal kirjeldatud kurwal sügise-saju ajal sõitis, Paide Kehiku poolt tulles, üks raudrüütel ratsa läbi Jalalõpe küla. Ta oli

wist pika tee teinud, sest ta ratsu näis nii rammetu olewat, et sagedatest kannuste karedatest hoopidest hoolimata, jalg-jalalt, kõikuwal kõnnakul ja kõigest kehast wahete-wahel wärisedes, tuhmilt edasi tuikus. Ainult kui kannused juba liig sügawale werisetesse kubemetesse wajusiwad, sähwatas raudjake paarkorda weest nõretawa sabaga, tõmbas kõrwad pää ligi lingu, tõstatas longu-lastud pääd, puristas ja püüdis suuremaid, hoogsamaid sammusi teha, aga sel püüdel polnud muud järeldust, kui libisemine, komistamine ja weel wankuwamad sammud. Rüütel ise näis niisamati wäsinud wälja, kui ta ratsugi, nagu seda ta raudriietega kaetud lõdewalt rippuwatest liikmetest ja wihmawarju otsiwast, ümberringi heidetawast pilgust arwata wõis. Uuriwalt waatas ta läbi allalastud näokatte aukude mõlemal-pool maanteed seiswaid waremeid, et ammu otsitawat onnikest päävarjuks leida, — asjata: waremed, waremad ja ikka ainult waremed wahtisiwad temale igaltpoolt wastu.

Wihma-tilgad pildusiwad wihaselt wastu rüütle raudriideid, aga põrkasiwad sealt, pihuks ja põrmuks põrudes, piiskadena tagasi. Pisut õnnelikumad oliwad udupiisad: neil läks korda raudpinnal peatada, suurteks walgeteks tilkadeks kokkuwalguda ja siis libedat terasteed mööda liugudes, riietes auku otsida ja leidagi; mõnedel, mis kübaralt allalangesiwad, läks õnneks teekäija kaelukse wahele weereda ja säält, selga mööda allawajudes, määramata wärinat kõiges raudrüütle kehas sünnitada.

Wihmast weel enam näis tuulel teelisega tegemist olema: wihaselt wihisedes kargas ta raudrüütle kallale kord eest-, kord tagant-, küll külgede poolt: tuuselbas tema kübara suurt sulgtutti, wiskas wihma ta näo-katte silma- ja suuaukudest sisse, sakutas ratsu saba ja püüdis wäsinud looma wägisi jalult mahapuhuda, aga kõik ta, waese, waew ja jandamine jäiwad asjatuks: tal ei jägunud oma tahete täitmiseks jäksu.

Warsti lõppes Jalalõpe küla, s. o. ta waremete read, ja algas mets, kus maantee kaheks haarnes: pahemkäene haar läks Roogu-Noogu ehk Selikküla poole, paremkäene — wähem käidaw tee — Jalgsemaa külasse. Pilguse kaalumise pääle kallas ratsanik oma hobuse wiimasele teele. Wist arwas ta wäiksema tee ääres ennemini ulualust leidwat, lootes, et ega sinna sõja sammud nii sagedasti sattunud.

Metsas, puude wahel, ei pääsenud tuul raudmeest nii tülitama ja wihma näkku wiskama, sellepärast tõstis ta siin n ä o-katte kübara äärele ülesse ja häigas näolt wihmatibasi nahk-kinda laia warruse sisemise küljega. Ta näol näis nälg ja palel pahameel asuwat. Ta silmadest, mis ümbrust uurides, põlisete puude wahelt läbi mõlemale poole metsa rahutult piilusiwad, paistis wäsimus, roidunud olek ja wäheldane palawik wälja. Ta mõtteid ei wõidud küll mõista, sest et ta Eestimaale arusaamatal keelel mõtles, nagu nüüd palju Eesti paremaid poegasi-tütreidgi seda teewad, aga aimata wõis siisgi, et need wist siiru-wiirulises luule-ilmas ei wiibinud:

wist ei huwitanud teda seekord enam, nagu enne, wõera wara ja elu wõtmine; ei wõit ristimata ja raudriieteta, aga ikkagi wahwa waenlase üle; ei ka paawsti poolt paganatega sõdimise eest pakutud pattude-andeksandmine. Wõib olla, et temasse, ehk küll alles teadmatalt ähwardawa, häda aimdus juba asus. Wõib ka olla, et wäsimus, algaw haigus ja paha ilm ta tusale põhja paniwad.

Wähe aja pärast lõppes mets ja algasiwad laialdased wäljad. Warsti arwas rüütel eemal eluasemete waremeid nägema, aga siin tuliwad tuul ja wihm uue tuhinaga ja kargasiwad kahekesti, kui meeletumad, mehe kallale. Ratsanik pidi wastutahtmist näokatte kübara äärelt allalaskma ja muidugi juba wihmast pimendatud silmapiiret selwiisil weel enam pisendama. Sellepärast nägi, wõi õigem aimas ta tee ääres palju waremeid, aga — jah! ainult waremeid paistma.

Werst wõi enamgi oli ta nõnda waremete wahel edasi sõitnud, kui endise Jalgsemaa-järwe kõrgele kaldale jõudes, korraga, wihmahoo waheajal, nagu suitsujuba lahe teiselt kaldalt tõusma arwas. Seisatama jäädes seletas ta, et see tõesti ühe teadmatal kombel terweks jäänud hurtsiku nurgast tõusew suits oli ja mitte mõni wiirastus. Sel pilgul jooksis jänes üle tee. Paha tähendus. Rüütel ei pannud seda tähelegi. Karmilt kannustas ta ratsut, nii et see röögatades tagumiste jalgade pääle püsti tõusis ja siis surma hirmu sunnil' suurte, kui küll wanal wiisil wankuwate, sammudega edasi

astus; jooksta ta'p jäksanud. Siin oli waewatud loomal siisgi wähe kergem käia, sest et kõrget pae-kiwist kallast mööda minewal teel ta jalad nii sügawale ei wajunud, nagu enne seda käidud teel, kus ta, waeneke, kui sawe sõtkus, wõi kärbes mee-potis käperdas.

Mõne minuti pärast sõitis ta juba uuepäraliku hurtsiku õuewärawast sisse ja peatas ta ukse ees. Sauna rõhuwäraw ja eesuks oliwad lahti, alt-uks aga kinni. Alt-ukse augu ees puudus tawalikult seal tarwitataw põienahk, mispärast see auk, nagu mõne muugaaegse elaja ammuli suu, waatajale wastu mustas.

Just sel ajal, kui ratsanik parajasti raudja seljast maharonis, ilmus alt-ukse mustawa augu ette inimene, piilus üks pilk sealt wälja ja kadus siis kähku ära, ilma et rüütel teda näinud oleks.

Oli hobune aia külge seotud, taarus ratsanik raskel sammul sauna rõhuwärawast sisse ja jäi siis järsku hurtsiku ukse ees mõneks pilguks nagu mõttesse seisma. Wist oli tugewa tuule pärast sauna suitsu-auk kinni; ega muidu altukse august suits nii suurel hulgal wälja woolanud, et ta, nagu hiigla-uss, seina mööda räästasse, sealt lakka ja lakast unga läbi wälja ulatas. Tuba ise oli alt-ukse augu ülemise ääreni suitsu täis, mis kui edasi-tagasi õõtsuw raske pilw wälja näis. Paremal käel ukse wastas paistis lausa leekides küdew ahi. Inimese hingekest ei olnud toas näha, ega kõppukappu kuulda. Rüütel awas alt-ukse ja astus sisse. Küdewa ahju lõbusad leegid meelitasiwad

meest külmast kangeid kontisi ja soonesi soendama ning läbiligunenud riideid kuiwatama. Ta astus ahju ette. Siit heitis ta weel kord uuriwa pilgu üle toaruumi: midagi häda-ohtlikku ei olnud näha. Nüüd wõttis ta raudkübara pääst, kindad käest ja mõõga wöölt ära; kindad ja kübara pani lõukale, mõõga — ahju otsale, et kõik ikka igal juhtumisel käe-päralt oleks; ise istus ahju ette paku otsa tule-paistele. Warsti hakkas aur tema riietest, kui kütise suits, ülestõusma. Ühes soojaga imes ta ihu enesesse lõpmata lõbusat lõdwust. Uni kippus kallale. Aegutades, ringutades otsis soendaja oma ümbruses silmadega parajat puhkepaika, aga ei leidnud paremat, kui siinsamas, lõuka ääres istel, selga seina wastu toetades, tukkuda katsuda. Seda ta ka silmapilk tegigi.

Waewalt oliwad wäsinud rüütle silmad kinniwajunud, kui ta mõõk, nagu iseenesest, ahju otsal kuulmatalt liikuma hakkas. Natukene-awal nihkudes, kadus ta wiimaks wommile suitsu sisse hoopis ära. Järsku langes ta siis sealt, kange jõuuga oma peremehe pääd purustades, kolde kiwide pääle kõlinal maha. Pooleks lõhutud pääga libises hääletult lõppenud rüütel lõugast mööda otseti leede, mille tuhka ta weri woolates wärwima hakkas.

Kohe selle pääle kuuldus ahjult, suitsu seest, kanget köhimist, aewastamist, turtsumist ja kobinat ning selsamal pilgul kukkus sealt suitsu-pilwest sissepiiratud koti-sarnane kuju põrandale. Põrandal, ahju najale ennast püsti ajades, ähkis

ja pühkis, aewastas ja köhis, läkatas see kuju weel tükk aega, kuna ülewalt temaga ühestulnud suitsupilw pikkamisi uuesti ülessetõusis, ja kõigepäält kahte paljast jalga, siis kord-korralt piki-triibulist seelikut, walget, kirjadega kenastatud põlle, musta pihikut ja wiimaks willase rätiku sisse mähitud n ä g u nähtawale tõi.

„Uh-uh! Puhh! Ära pidin peaaegu läkkama! Uh-uh! Puhh! . . Õnneks weel, et see õel raudrööwel õigel ajal uinus! Puhh!... Muidu oli surm mul juba suu äärel,...“ rääkis see naisterahwas hingerdades ja rätikut pää ümbert õladele lastes.

Nagu näis, oli ta alles noor ja nägus, aga natukene mehelikku kehalaadiga naisterahwas. Ta sinihallid silmad oliwad suitsust ja winguſt weel wesised, punased ja pundunud. Kui neid põlle nurgaga pisut oli ülepühkinud, astus ta kindlate, suurte sammudega lees upakili olewa surnu juurde ja silmitses teda. Jälestuse wärin käis järsku läbi ta keha. Seda tundmust tagasitõrjudes, kahmas ta mõlema käega surnu õladest kinni, et teda ülesse upitada. Lõhkenud pääluust langes liigutusel tükk ajusi tuhka. Nagu ussi enese ees nähes, kargas naisterahwas kohkunult tagasi, ja nagu oleks jääkülma wett talle kapaga kaela kallatud, nii lõdises kõik ta keha ja lõgisesiwad hambad. See ei kestnud kaua. Hambaid kõwasti kokkusurudes, kahmas ta teist korda tugewate, ehk küll weel wähe wärisewate kätega surnu kehast kinni, tõstis, kui tite, kätele ja kandis ukse poole. Alt-ust jalaga lahtilükates, astus

ta läbi rõhualuse õue. Siin peatas ta ühe pilgu ja silmitses juba ämarusesse peituwat ümbrust; siis sammus, ümber urtsiku nurga, toa taha, kus surnukeha mõnesammu-kaugusesse turistikku kukutas ja ise, sügawalt hingates, silmapilk toa ette tagasi tuli. Siin silmas ta aia-ääres noru-tawat raudrüütle raudjat.

„Waene loomake! Sind on see kuri peremees päris waese-omaks ärawäsitanud," ütles ta halatsewa häälega, hobust igast küljest hoolega silmitsedes. „Tule, ma tallutan su rõhualusesse wihma ja tuule warju!" kõneles ta edasi, wärisewat hobust aia küllest lahti ja suu äärest kinniwõttes ja rõhu poole talutades.

„Oho! See raudrööwel on ju päratu suure rikkuse meie maal kokkuriisunud. Ta ratsugi näib üsna üleni hõbedas olewat: waljad, päitsed, wööslemid, sedelgas, sadul . . . kõik riistad aiwa kiirgawad hõbedast ja kullast!"... arutas naisterahwas edasi, kui sõõrus hobust kinnisidudes ta riistasi ja sadulapaunasi täielikumalt tähele pani.

Warsti oli sadul hobuse seljast maas, loomale laudilt tükk heinu etteheidetud ja naisterahwas istus juba ahju ees, sadulapaunade sisu ja saladusi hääl-meelel sorides. Palju peitus neis ilusaid ja kallid asju.

„Armuline Uku! See on ju minu mehe omandus!" karjatas ta korraga, üht hõbedaga õmmeldud kardwööd paunast wäljawõttes.

Paun kukkus põrandale kummuli, mitmesugused hõbe- ja kuld-asjad warisesiwad temast

maas lamawa mõõga wastu kõlksatades, wälja. Noorik neid ei näinud: ta silmade ette kaswas kui kae, mis ainult ta armsa mehe wööd näha lasi; ta muidugi juba muredest, puudustest kahwatanud palgedele ei suudanud selpuhul enam punased tuleleegidgi werewärwi anda; ta tugewa kondi ja wägewate wõimetega käed lõdisesiwad, kui haawa lehed ja langesiwad lödwalt, kui piitsad, ühes keeletult kalli kaasa surmasõnumid kuulutawa wööga, rüppe. Ahjus kuuldus haledat-haledat pikaldast piunumist, mis lõpmata kõrge ja heleda häälega algas ja kord-korralt ikka alanes, alanes, kahanes, kahanes, kahanes ja wiimaks waewalt kuuldawalt, kui surija raugnew õhkeke, lõppes... Tuli tõendas õnnetu noorikn lesekš ja ta wäikeste laste waeseks-lasteks jäämist.

Praegulgi loetakse selle nooriku järeltulijaid jõukateks inimesteks.

Tondi Tõnu.

Jalgsemaa küla talus, mida enne siin jutustawat lugu Sipelga pereks †) nimetatud, elanud ennemuiste rikas, noor lesk, nimega Tiiu. Waewalt olnud Tiiu leina mütsi pääst ja leina põlle eest ärapannud, kui igast neljast tuulest kosilased kosilaste järele Sipelgale sõitma hakkanud. Ei maitsenud Tiiule kosjawiinad, wõi ei meeldinud talle sobitatawad mehed, wõi arwas ta lesepõlwe kõige paremaks, ei ole teada, aga nii palju on tõsi, et kõik kosilased tühjalt tagasi sõitnuwad. Paar kuud pärast esimesi kosjasi waikinuwad kosjakellad ja kurinad Sipelga õuewärawa ees täiesti: keegi ei olla usaldanud sinna enam sõita.

Nõnda elanud Tiiu mõni aeg lesena oma wäikese tütrekesega Wiiuga, pidanud peret ja

---

†) Pereks nimetatakse Järwas ka talu.

tallitanud talu. Sulaseks olnud Sipelgal noormees Tõnu, kes mõisapäewad teinud ja ka kõik teised kodused ja wälised mehe-tööd toimetanud. Kus peremees puutub, sääl on peenike warsti peos, — ütleb rahwa tarkus. Tõnu ja Sipelga pere kohta ei olnud sellel targal sõnal mingit tähendust, wähemalt esiotsa mitte. Tõnu hoidnud hoolega pere warandust, kaitsenud-ta kasusi ja tallitanud ta töösi.

Sel-kombel walgunud jällegi mõni aeg igawusesse. Tõnu hakkanud wiimaks aga aegamööda märkama, et perenaine ta hoolsusest palju midagi ei pidanud, waid endisti aiwa halwasti toitis, kasinalt kattis ja päälegi weel alati suure suuga taga sundis. Ta löönud siis oma usinuse pääle käega ja teinud, nagu teised temasugused: tehjes ei teinud, nähjes ei näinud, aga magades maganud kui mauk ja süües söönud, kui sõge.

Nii wältanud lugu jälle mõni aeg. Wili hakkanud lese wäljal wiletsalt kaswama, Sipelga karjad ikaldusi kannatama, talu tööd ja hooned ui-ai jääma. Imetsedes pidanud aga Tõnu tunnistama, et majas sellegi pärast puudus pihku ei puutunud: salwed seisnuwad wanal wiisil kuhjani wilja täis ja rahakopikas olnud kodus alati käepärast. Säherdune asjalugu pannud Tõnu tõsiselt järele mõtlema. Mõtelnud mees, mõtelnud, aga asjale enne seletust ei olla leidnud, kui asi ise ennast awaldanud.

Kord, kui Tõnu parajasti lakas wanade raagnahksete pastlate hulgast parajat omadele

lapiks otsinud, näeb ta perenaist, kaussi põlle all hoides ja kahtlaselt ümber piiludes, redelit mööda ka lakka roniwat. Sulane peitnud enese pimedasse ulu alla ära, aga nii, et ise kõiki Tiiu toimetusi näha wõinud. Tiiu pannud waagna laka otsile, waadanud weel kord uurides ümberringi ja rutanud siis tuppa tagasi. Tõnu kohe kausi sisu kaema. Waatab: kausis kuhjana paremateſt püülijahudest pudru ja sula wõi silmas. Lõunat olnud Tõnu just enne seda wast lõpetanud, aga ega sulaselgi silgusoolweest, tahkunud, kui talwine mullapank, leiwast ja aruparast antawast hapupiima wedelast isu täis saada wõi. Tõnu parkinud pudru puhtasti nahka. Kõht ei olnud aga mehikesel kunagi kaht lõunat korraga kandma harjunud ja nõudnud kohe sedamaid oma koorma kergendamist. Sulane kahandanudgi teda siinsamas — tühja kaussi.

Waewalt olnud ta sellega walmis saanud ja ulu alla uuesti ärapeitunud, et näha, mis nüüd tuleb, kui korraga toahüngast kaks tulihända, tonti, kratti wõi kuidas neid häid loomasi weel hüütakse (pai lapsel olla ikka palju nimesi), — tulise hooga siisse hüpanuwad ja otse kohe kausi kallale asunuwad. Saanud esimene suutäie wõtnud, kui silmapilk kisama hakkanud: „Näpats, näe! See ei ole ju kellegi pupp, waid puhas-selge äkk!" Teine tont katsunud ka, aga waielnud wastu: „Mis, Taijut? See on pupp!"

„Äkk, äkk, äkk on neh!" karjunud Näpats kohe, kui uuesti oli katsunud. „Sula äkk on, äkk neh!

„On äkk küll!" tõendanud wiimaks ka Taijut, pärast mitmekordset katset.

Sulane naernud nurgas, kas kõht katki.

Korraga kuuleb ta, et tondid maja põlema panemisega perenaisele pettust kättetasuda tahawad. Ise nad lubanuwad õues, aia äärdes wedelewa, wana rattarummu sisse pugeda. Ja kohe sellepääle näebgi Tõnu, kuidas tondid, oma tuli-händadega katust kahest otsast põleme süüdates lakast põgenewad.

Hädalt jõudnud sulane lakast maha hüpata, perenaist toast õue hüüda ja wäikest, ukse all istuwat Wiiut eemale kanda, kui kõik maja riginal-raginal põlema pahwatanud. Oma hoonet lausa leekides nähjes, olnud perenaine esiotsa nii ehmatanud, et 'pole midagi teha mõistnud. Alles siis, kui Tõnu aia äärest rattarummu ülestõstnud ja tulde wisanud, ja kui sellepääle kole kõmakas käinud, mis ligiolejatel nagu suurtüki pauk kõrwad lukutanud, ja tulekahju silmapilk sumbutanud, nagu oleks temas terwe järwe täis wett olnud, — siis wast aimanud Tiiu, kust tulekahi tulnud. Tänu täheks selle eest, et Tõnu ta hinge tontide lõast päästnud oli, pakkunud Tiiu ennast säälsamas sulasele naiseks. Tõnu 'polnud ka narr: ta sai ju selkombel korragu ilusa, rikka naise, sulasest suure koha peremeheks ja päälegi weel oma endise leiwa-ema leiwa-isaks.

Paar aastat läinud Sipelga pererahwa elu üsna hästi: Tiiu pannud ikka paremad toidupalad Tõnu ette, pehmemad padjad — Tõnu

pää alla, raisanud kallimad kangad Tõnu katteks. Selle eest olnud ka Tõnu tüsedam töömeeste seast, hoolas igal pool ja igal ajal: hommikul — esimene tööle, õhtul — wiimane unele. Kõiges külas polnud paremat peremeest, kui Tõnu ja nobedamat noorikut, kui Tiiu. Esimese abielu-aasta lõpus jooksnud esimene must kass noorpaari wahelt läbi: Wiiukesele ei toonud toonekurg ei wäikest wennakest, ei ka õekest. Teise aasta lõpus — sama lugu. Sipelga rahwa asja-olud hakkanuwad nüüd aega-mööda muutuma. Must kass söölunud päew-päewalt ikka sagedamalt Tiiu ja Tõnu wahelt läbi. Ja kui wiimaks nõiaeided selge sõnaga tõtt awaldanuwad, et wäikesele Wiiule õekesed — wennakesed hoopis tulemata jääwad, siis asunud see must küünistaja Sipelgale alatiseks. Sellest ajast alganuwad Tiiu ja Tõnu wahel alalised waidlemised, sõnelemised, tõrelemised ja tülid.

Kord, kogemata wõi meelega, nimetanud Tiiu Tõnut „waeseks kirikurotiks," keda tema (Tiiu) oma juurde armuleiwale wõtnud. See lause pühkinud wiimase hääkorra majast. Kõigega oleks Tõnu leppinud; ka sellegagi, kui perenaine tema peremehelikud püksidgi oma jalga oleks tõmmanud (mis tõtt ütelda, ammugi juba sündinud oli), aga sellega, et tema, terwe töökas mees, hoolakas peremees, teise armuleiba sööwat... ja kelle weel?.. Naise, oma naise!.. Seda ei olla waese Tõnu hing enesesse mahutada suudanud. Nagu noaga lõigatult, katkenud ta endine tööhimu ja sellega ka isu, hinge rahu

olnud korraga raiskus, mõtte mõnu möödas. Just kui oleks uss ta hinges urgitsenud wõi koi ta mõtetes koogitsenud: „Kirikurott, armuleib! Armuleiwasööja! Kirikurott! . ." Kodukolde kippunud Tõnule koledaks minema.

Kord juhtunud Tõnu tallituste pärast Tõrwa-augu kõrtsist möödasõitma. Nagu ikka wiimasel ajal, nii olnud ta 'ka seekord sügawas mõttes, ega olla tähelegi pannud, et hobune ennast kõrtsi ette kallanud ja sääl seisma jäänud oli. Tükk aega istunud Tõnu niiwiisi, nagu nui, kõrtsi ees reel ja kuulanud, kuidas mõte, kui koi, ta aju-des ühe-hääleliselt mõnanud: „Kirikurott! Armu-leiwasööja! Armuleiwasööja! Kirikurott!"

Kõrtsilistele teinud Tõnu imelik istumine tõdi. Nad naernuwad ja naljatanuwad, kõrtsi ukse pääle kogunedes, Tõnu üle. See aga ei olla midagi märganud.

„Ei, hei! Külamees! Mis sa tukud siin? Tule ommeti tuppa suooja; mudu küllmad ä'ä!" kisendanud wiimaks kõrtsmik meelega liig wal-justi Tõnu kõrwa sisse.

Nagu oleks ta tõesti tukkunud, nii ehmata-nult tõstnud Tõnu pää ülesse.

„Näh, näh! Kas sa e' nä'! Siee on juo Jalgsema - Tõnu ise!" hüüdnuwad kõrtsmik ja mitu teist kõrtsilist läbisegi, kui Tõnu nägu oliwad näinud.

„Kudas sia seiia oled suanud?" küsinud nüüd kõrtsmik. Häbipuna tõusnud Tõnu palge-dele: ta ei teadnud, mis wastata.

„Tulin korraks kua kõrtsi aeega wiitma," waletanud ta siis kogeldades, ilma, et isegi teadnud oleks, miks.

„Wott, tobra! Tubli, et tutwust suame!" ütelnud kõrtsmik, teades, et Tõnu rikas mees on, kelle kaugus tema kauplusele kahjuks ei wõiks olla. Oma laia, lihawa, punase käe sõrmesi sõrewele aeades, nagn hämblik, kui wõrku langenud kärbest kägistama tahab hakata, patsutanud kõrtsmik peopesaga sõbralikult Tõnu piha pääle.

„Täna teen aiwa ise, omalt poolt su tutwuse täheks toredad liigud," ütelnud ta sellejuures mahedalt ja ta silmades säranud midagi, mis kaarnat wõi ronka meeldetuletab, kui see raisa lehku kusgilt tunneb ninasse tungima.

Tõnu roninud reelt maha, sidunud hobuse ohjaaruga lasilapuu külge, wisanud tuusti heinu tale ette ja astunud teistega ühes kõrtsituppa. Imelik! Kõrtsmiku mesimagusad meelitused tõstnuwad seekord Tõnut, nagu kõrwu-pidi, kõrgemale. Ja ometigi ei oleks ta teinekord neid tähelegi-pannud.

„Suur kõjrtsmiku isand ise, aga e'pia ennast sugugi enamaks. E' arwa mind ühtigi „kirikurotiks," ega „armuleiwasööjaks." Lubab ise kogonigi wieel tublid tutwuse-liigud tehhja," — arutanud Tõnu kõrtsituppa astudes, hoolega peidla ja esimese sõrme abil ninast sarwe häälesi wälja rõhudes ja lambarauaga nüditud habeme tüükaid käisega nina all nühkides.

Kõrtsmik pidanud sõna ja teinud Tõnule tõesti toredad liigud. Tõnu polnud aga seni

ialgi suur wiinawõtja olnud. Tallinna teel teinud ta küll ka wahest, kui külm liiga kallale kippunud, oma tipsud ära, aga muul ajal ei olla ta maikugi joonud. Ta harjumata pähe hakkanud wiin warsti kinni. Soojas, lämmastawas, suitsu- ja wiinawinguga täidetud kõrtsitoas tundnud ta warsti, kuidas korraga ta keha nii imetugewaks ja waim nii ütlemata wägewaks ja wahwaks muutuma hakkanud, et ta mitte ainult oma Tiiule ta sõimusõnasi tagasitasuda, waid ta . . . ta. . . Tõnu tõmbab käe rusikasse, et teda siis kõrgesse tõsta ja kõige kõrtsitäie rahwale oma imelikku jäksu näidata, aga — käsi wajub wäetult, kui piits alla. Waim olnud mehel küll wahwa, aga wa' liha — nõder nõusse heituma. Ta ihujäks oli pettus. Tõnu langenud leti ligidale seina äärde kössi ja hakkanud sääl, pool-arusaamata sõnadega naist kiruma, siunama; lubanud Tiiut koju tulles, tümaks taguda. Kõrtsilised tõendanuwad ta sõnasi tagant, osalt tõe, enam aga nalja pärast. Selle eest saanuwad nad Tõnu kulul „huntisi" ja „poolhuntisi." Warsti olnud Sipelga peremehe kodust kaasawõetud rahakopikas otsas ja kui ta weel kord kõrtsmiku omale wiina rüübetesse käskinud kallata, saanud wastuse, et wõlgu ei wõiwat anda.

„Kurat! Kas mul rahast puudu?! Minul on teda wa' raibet, kui raba!" käratsenud Tõnu lällitades ja upitanud enese seina najale püsti. — „Ostke mu obune ja regi ä'!" . . .

Ostjaid oleks leidunud, sest joobnud inimene oleks hobuse ja riistad pool muidu ära

müünud, aga kõrtsmik, kes sellest oma ärile kahju kartnud tulewat, lasknud Tõnu ta reele talutada, hobuse Paistewälja poole sõitma juhtunud mehe ree taha siduda ja koju toimetada.

Kodu wõtnud Tõnut ta teinepool nii wastu nagu asjakorrast arusaamatud abikaasad ikka teewad — kisa ja kirumisega. Ka waesele, süütale wõõrale mehele, kes Tõnu koju toonud, kallanud ta mõne wihase ja laia laimu-sõna kaela.

Teisel hommikul ärgates tunnud Tõnu enese puru-haige olewat: ta pähe olnud algupäralised endile sepikoja seadnud, kus nad, kurjategijad nüüd, nii tagunuwad, et Tõnu kõrwad huuganuwad, meeled, mõistus päris segamini põrunuwad, silmist sädemed lendanuwad ja suus aiwa sula tagi tundunud; mehikese kõhus olnud päälegi teine põrgu-polk pidu pidamas: sääl torisenud ja piuksunud torupill ja trambitud, karatud, hüpatud ja jännatud nii, et Tõnu, nagu tamme tõru tuule käes, edasi-tagasi taarunud. Juba tahtnud mehike kõiki kõrtsisi maa päält kõige sügawamale maa põhja saeatama hakata, kui korraga Tiiu, tuppa tulles, oma ohtrate sõimu-sõnadega ja kibedate kiusu-käänakutega ta mõtted uuesti kõrtsiteele juhtinud. Naisele musta ega walget wastulausumata, tõusnud Tõnu tuikudes ülesse, aeanud suure waewaga riided enesele ümber, kahmanud kasuka selga, kaabu pähe, pistnud rahapunga põue ja taarunud Tõrwaaugu poole.

Pooles tees, kui talwine külm tuul ta tulist pääd pisut jahutanud olnud, tõusnud temas

äge wõitlus hääduse ning kurjuse wahel. Wõhmuta metsas ähwardanud häädus juba wõitu wõtta. Tõnu jäänud juba peatama ja tahtnud kogunigi koju pole pöördudagi, kui korraga naise naer, kius ja kibedad sõnad talle meelde tärkanuwad.

„Kurat! Kas ma mees e' ole, et ise tiaaksin, mes teha, mes tegemata jätta?! Kas mi'a oma naise narr wõi naerus olen? Mes?...“

Ja Tõnu, ilma, et asja edasiarutanud wõi ta üle enam mõtelnudgi oleks, tammunud tuhmilt Tõrwaaugule.

Hirmus osaw on Eestirahwas asjadele nimesi andma. Küll see wist tähendab, et meie rahwal tubli tähelepanemise and ja asja üle õieti otsustaw mõistus on. Osawasti oli rahwas ka Tõrwaaugule nime andnud; paremat panna on wõimata.

Ülemal kirjeldatud päewast jäänud Tõnu Tõrwaauku, nagu kärbes tõrwa kinni. Ega tema jü esimene, ega wiimane sinna kärwema sattunud kärbes ei olnud. Tõnu leidnud säält terwe trobikonna teisi oma-suguseid õnnetuid eest. Ühed nendest püüdnuwad, nagu temagi, kodukolde põrgupalawust karjajaaguga jahutada, teised — oma wiletsale tahte-wõimule alaliste hädade ja äparduste wastu wiinast jõudu otsida, kolmandad — hirmsa orjaikke öörutusi porujommiga osaltgi parandada ja wiina wingus ihu jü hinge waewasi, walusi unustada, neljandad . . . kes neid haigeid kõiki ülesse lugeda suudab.

Muidugi mõista, et Tõnu talu tööd, sellest ajast algades, ui-ai jääma ja majapidamine tagurpidi minema oliwad hakkanud. Juba järgmisel aastal seisnuwad asjaolud nii halwal järjel, et Tõnu selg nende üle mõisas seletust pidanud andma. Aga juba seegi paremaid päiwi talusse tagasitoonud. Waewalt saanud Tõnu selg sedawõrt worpidest wõrsunud, et särki kanda ja sirgele aeada kannatanud, kui mehike jällegi Tõrwaaugu teed tallanud.

Ühel päewal wiinud ta juba oma wiimase wiljanatukese kotiga kaendla all kõrtsi; aga tulnud õige warakult ja üsna kainelt koju tagasi: paar „hündikest" olla talle wilja eest antud, aga wõlga mitte maiku, sest kõrtsipapal olnud wäga hästi teada, et Sipelgal raha, raibe, ammugi otsas oli ja salwedest enam hiiredgi omale ambaihet ei leidnud. Wana asi: oli Tõnu warandus otsas, jahtus ka kõrtsmiku ja wiinasõbrade sõprus ta wastu.

Tuppa astudes oodanud Tõnu, et Tiiu teda wanal, harjunud wiisil wandumisega wastuwõtab. Aga kuidas imetsenud ta, kui kuulnud ja näinud, et naine üsna alandlikult, ainult natukene nagu külmalt, küsinud:

„Tõnu! Kaua ta'ad wiel kõrtsi tied tallata?"

„Seni, kui „armuleiba" antakse," wastanud ta mahawaadates, nagu ei oleks teadnudgi, et majas peenike juba pihus oli.

„Nii sinu oma, ku' kua armuleib ongi otsas," ütelnud Tiiu, ja tigedust wõi kiusu, nagu enne, ei kõlanud ta hääles mitte enam.

„Täna 'põle õhtuks enam e' kieedest, e' leiba," sõnanud ta wähese aja pärast endisti edasi, kui Tõnu waikima näinud. „Liha juo me-sugused muul a'al e' sua, ku suurtel pühadel. Nagu ise tiaad, 'põln'd meil teda siee uasta kua pühadegi a'al. . . Weikest Wiiust on mul ale mieel. Sugulasi meil juo ei ole, kuhu teda wiia wõiks, et nälga, wäätike, e' sureks."

Tiiu hääl läinud iga sõnaga ikka haledamaks. Wiimase sõna järele pühkinud ta põlle nurgaga pisaraid ja nuusanud kaua, kaua nina. Tõnu seisnud kui weest wäljatõmmatud kassipoeg, norgus. Ta mõistus kannatanud tundmuste ja mõttete segaduses sedasama, mis kana takkus. Wait olles wahtinud ta rahutult oma katkiste raagnahksete kingade pääle maha. Raskelt rabanud ta tõrgest meelt naese alandlik olek. Ta ei teadnud, mis teha, mis ütelda! Oma süüd ülestunnistada ja andeks paluda? Asjata: süü on iseenesest selge: andeksanne asja ei parandaks. Päälegi on naisel, kui mitte just enam, siis sama palju süüd. . .

„Tõnu! Sa piaaksid miele päha wõtma ja oma pere seisukorda parandada katsuma," lausunud Tiiu wiimaks jälle, nähjes, et Tõnu talle ei wasta.

„Mes ma sis tegema pian, Tiiu?" tõusnud korraga, kui ohke Tõnu rinnüst häbalt kuuldaw hääl, ja ühes sellega tundnud mehikese süda suurt kergendust, just kui oleks juba nende sõnade helinas õige abinõu leitud ja neile endile nüüd muud teha ei jäänud, kui seda tarwitada.

Tiiu waikinud wähe aega mõttes olles ja siis wastanud rõhuga:

„Tõnu, tie tojnt!

Ehmatanult astunud Tõnu sammu tagasi, nagu oleks kole põrgu päälik järsku ta ette ilmunud, ja waadanud Tiiu otsa. Ta päranilahtistest silmadest näinuwad hirm, umbusaldus ja mitmed muud tundmused segamini küsiwat, kas naine jällegi teda ei narri wõi oli ta ehk hoopis hulluks läinud? Ka Tõnu lahtine suu, ripakili käed ja kohkwel kehaseis kujutanud selgesti sedasama küsimist.

„Tie tont neh!" tõendanud Tiiu uuesti, mehe meelte segadust mõistes.

Tõnu ei saanud weelgi tükil ajal suust sõna wälja.

„Ku — kuda? Tojndi piaaksin tegema?" küsinud ta wiimaks, kogeledes ja ikka weel uskmatalt, ehk küll arusaanud, et Tiiu tõsiselt kõneleb.

„Ma ütlesin juo sulle kaks kord: tojndi, neh piad tegema. Muud nõu enam järel' e' jää," wastanud Tiiu, juba wähe turtsakalt, ja lisanud siis juurde!

„On siis tojndi tegemine nii aruldane wõi irmus asi? Kardad ehk, mehike, oma innge a s j a - p ä r a st kurjale müüa, keda karjajuaguga ammugi juo a s j a t a orjad? Teised mehed seda ommeti e' karda. Nad oskawad tojntide tuodud warandüsed ilusti wastuwõtta, oskawad uhkelt elada ja oskawad wiimaks oma inngegi wa' Vela õngest piaasta. Wuaata, Tõnu!

Risukesed on alles wast mehed, aga mitte siusugune argpüks, kis. . ."

Tiiu saanud weel, õigel ajal, tulemas olnud kibeda sõna sabast kinni ja rääkinud siis päris rahulikult edasi:

„Ammuks sie ni oligi, kui Aru-onu ennast selkombel wa' koleda küisist wabastas, et tojntti kajkkise-põhjalisesse kuabusse wara kanda käskis. Kuabu olnud reiealusesse laudile nii kawalasti siaatud, et iga raha wiering ta põhja läbi, tojndi teadmata, alla põrandale weerenud, kost onu nad ilusti kohe ära-koristanu. Kannud tojnt, kannud; ei sua, ega sua kuabut täis. Wiimaks tunnistanud ulgudes oma jõuetuse üles: „Kosgil enam kop'kast e' ole: wiimase weeringa tõin Wenemua rajalt Tuobu tuadi jauna seina prao wahelt ä'ä!" Muidugi oli sieega tojndi-kaup kajkki ja Wanapagan pühkis onu ingest oma suu puhtaks."

Wiimaste sõnadega läinud Tiiu toast wälja, ilma, et Tõnu pääle enam pilkugi oleks heitnud.

Kaua kaalunud Tõnu üksi olles, oma olekut ja tondi tegemist edasi-tagasi, ühest ja teisest küljest. Kaua ei tahtnud tondi tegemise mõte ta pää sisse mahtuda, ega temast mitte just ka lahkuda. Juba mõtelnud Tõnu tondid ja nende tegemised kus seda teist saata ja purjetamise hoopis maha jätta ning uuesti hoolega tööle hakates joonele juhtida, — kui järsku tale Tiiu sõnad meelde tulnuwad: „Wuaata, Tõnu! Rihukesed on alles mehed, aga mitte siu sugune argpüks, kis. . ." muidugi tahtis Tiiu ütelda:

„kis kirikurotina armuleiwast elawad ja teeste warast juowad," — arwanud Tõnu. „Kurat! Kas ma argpüks olen? Kas ma ülepää kellegi argpüks olen? Ei! Elu-ilmasgi! Ma tale tahan näidata, et ma mies olen, kis tojnti e' karda tegemast ja Wa'-Tühja tüssata kua oskab! Uoota aga sa!" ähwardanud Tõnu, äkitselt wihaseks saades. „Jus'gu miie pia puust oleks, et samati, ku Oru-onu oma, ädakorral nõu ja abi e' oskaks leida! — urisenud ta siis weel pääle kauba, warnalt kübarat wõttes ja sügawalt pähe wajutades, ning suurte sammudega uksest wälja-astudes.

Teisel päewal olnud Tõnu juba enne koitu töös. See olnud just neljapäew ja õhtuks pidanud tont walmis saama. Kõige enne teinud ta risti: jämeda pajuteiba pannud püstandpuuks — tulewase tondi selgrooks, pihlakasest teibast teinud põikpuu — tulewase tondi pihad; siis teinud tale pää põie nahast, millesse silma-, suu- ja ninaaugud lõiganud ja lõnga-nubulatega täis-toppinud; kannikateks seadnud kaks kausitükki, sabaks — kuuse-luua, sisikonnaks kogunud hulga oheliku otsasi; kõike seda kolidekogu katnud ta wana, katkise kasukaga ja — tont olnudgi kõigiti nii walmis, nagu nõia-õpetus nõudwat. Hing ainult weel puudunud.

„Noh, hinge annab õhtu wa' Õel, ku' tojndi Rande-metsa risttieele olen toimetan'd. Ku' wa' Kuri just kua esimene ja teine õhta mu kutse piaale e' tuleksgi, sis kolmandaks tuleb ikkegi,

nagu nõid mulle tõendas," mõtelnud Tõnu, hääl-meelel oma kentsakat kätetööd silmitsedes.

Hoolakalt toimetanud nüüd Tõnu kolme nädala wältusel kõik kodused ja wälised tööd; weel hoolakamalt talutanud ta igal neljapäewa õhtul oma tondi tere Randemetsa ristteele ja hõiganud sääl wa' Õelat talle hinge andma. Kahel õhtul ta, sarwik, ei tulnud. Kolmandal õhtul pidanud wa' Koll, nõia ütelust mööda, nimelt tulema. Juba olnud Tõnu teda sellelgi õhtul kolmele korrale hüüdnud, aga ühtgi kostust ei kuuldunud, ühtgi hingelist ei ilmunud. Tõnu tahtnud juba koju-poole tagasipöörata, arwates, et asi milgil põhjusel nurja oli läinud, et wa' Tühi juba tonditegemisest tüdinenud, või ehk, et Tõnuga kaubategemisel . tüli kartnud tõusma, — kui korraga koledat kohinat, mühinat, riginat, raginat kuulnud. Ehmatanult oma ümbruse pimedusesse pilkusi heites, näinud ta puid endi ladwasi langutawat, nagu orjad oma härrade ees päid. Kihin-kahin, rigin-ragin liginenuwad ristteele. Puud paindunuwad küürutades, kumardades kord korralt ikka madalamale, nagu oleks nad maani kumardades kulla härra põlwesi paitada tahtnud. Hirm tõstnud Tõnu ihukarwad püsti, nii, et kaabu tal pääs kerkinud ja püksid püüli jahwatama hakanud, nagu oleks nad mitte enam tema, waid ta naise jalas. (Waene Tõnu! Ta uskunud ikka weel, et püksid tema jalas olla.)

„Wõtaks mait kõik tojnditegemised mua pialt!" kirunud Tõnu ja tahtnud taldadele tuld anda, aga need olnud kui maa külge nee-

tud, ega liikunud paigast. Päälegi kõlanud selsamal silmapilgul kole, kohutaw pilges hääl, nagu ülewalt õhust ja alt maa seest korraga:

„Ä' juokse ühti, julge mieesi! Ütle enne, mes sa m'ust ta'ad? Ega sa ometi asjata mind kolm õhtat ei õisanud, naljapärast nii kaugelt seiia ei kutsun'd! ?"

Tõnu ei olla kohmetuse pärast sõnagi suust wälja saanud, ei silmigi ülesssetõsta julgenud.

„Noh, mehike! Tie kähku! Ma'p ruatsi aega asjata raisata!" kõnelenud kohutaw kole hääl, kui tõrre põhjast, otse Tõnu ees edasi.

Tõnu tõstnud pikkamisi ja aralt silmad ülesse: suur karwane kogu, kelle suust iga sõnaga juba lehkawat suitsu wälja puhkunud, seisnud ta ees ja wahtinud sädemeid pilduwail silmil ta otsa.

„Ma nään: tulid mult oma tulihännale hinge tahtma. Hea küll, Tõnu. Ku'ta'ad, tieme wiie uaasta piale kaubad maha; ku' ei ta'a — kasi koju! Mul on muidugi tonditegijatega alati palju pahandust. Sie kaup kipub mul wiim'sel a'al liig kalliks menema," kõnelenud wa' Paharätt upsakalt edasi.

„Issa-pojuke! Püha ristike!" ohkanud poolkogemata Tõnu.

„Ä'ä, ä'sa! . . Kuule, miees! ä' sa niiwiisi riagi! . ." kogelenud Wanasarwik kokku wajudes.

Tõnu aimanud kohe, et Wanapois temale midagi teha ei wõi, kui aga „Issa-pojuke, Püha-

ristike" ütelda. Kohe kaswanud mehel julgus kümnekordseks.

„Kuule, wa' Kuri, wõi kuda sind illget hüütakse!" ütelnud ta wahwalt. „Wiis uaastat on wähä!"

„Ma ütlesin: ku' e' ta'a, — kasi koju; küll siaal naine su naha nülib, et arrguse pärast tojnditegemise kajkki jätsid," pilganud wa' Halb.

Tõnu mõtelnud: „Tõtt riagib w'a raibe: ega Tiiu e' usuks, et a'a wähäduse pärast kaup kajkki jäi; ta a'aks seda ikke mu arrguse süüks." „Argpüks! . ." — tulnud talle siin naise sõim meelde.

„Tõnu! Sa oled suur juodikk; wõid warsti wiinasurma surra ja sis oleks ma tojndi inge innast ilma. Eei. Kaup wiie uaasta piale on kallis küll! Ta'ad?" küsinud wa' Kärwand, Tõnu mõtteid mõistes.

„Pane puaarjgi uaastat juurde!" nurunud Tõnu.

„Ei, Tõnu! Ma ütlesin mehele mehe sõna," wastanud Sarwik.

„Tühi sis sinuga, tühjaga!" ütelnud mõne pilguse mõtlemise järele Tõnu ja löönud käega.

„Kääd sis kokku?" kähwanud wa' Kole küsiwalt.

Tõnu pannud oma käe Wanapagana karwase kamaluu pääle, nagu kärbes käpakese piimapütti.

„Kaup koos!" hüüdnud see häälmeelel.

„Kaup koos!" tõendanud ka Tõnu; ise aga mõtelnud: „Uoota sa, wa' Ogar! Küll

ma nõu leian wiiel enne wiit uaastat just, wiletsast, lahtisuaada ja tojndi minema toimetada, kui mulle küll kulda ja hõbedat, wilja ja wara tassinud on."

„Anna oma nimetis-sõrmest werd, ma kirjutan su nime ülesse," nõudnud Kuri, põuest suurt kokkukeeratud kitsenahka wäljakiskudes.

Tõnu wõtnud puusas rippuwa pussi, lõiganud sõrmesse haawa ja pigistanud sealt Oelale paar piiska werd wälja, millega see ta nime naha pääle ülestähendanud, siis naha uuesti hoolsalt kokkukeeranud ja põue tagasipistnud.

„Wiie uaasta pärast uoota mind wõerusele," hirwitanud ta siis ja wajunud samal silmapilgul samasse maa põhja. Wäikene sinise suitsu judakene keerlenud weel weidi aega ta seisu kohal.

Tõnu jäänud uudishimuga seda suitsukest uurima ja waadelnud, kuidas see tasakesti mulla sisse walgunud.

„Mes peremiees kässib?" kuulnud ta äkitselt imelikku, kädisewat häält oma kõrwal ja waadanud sinna-poole.

Näh! Ta oma tehtud tont see ju ongi, kes ta kõrwal hirwitades seisab ju koera kombel oma luud-saba liputab.

„Podel paremat porujommi!" käskinud kohe Tõnu, ilma, et ise oma käsu mõtet selgesti mõistnud ja seda just käskida tahtnudgi oleks.

Waewalt jõudnud Tõnu kord silma pilgutada, kui juba pudel „paremat porujommi," põhi ülespidi, ta kuiwanud kurgu pääl seisnud.

Ühe hingega joonud mees ta pooleni; teise joomuga tühendanud ta tema täiesti. Oli ju mehikesel kolme nädalane jänu kustutada. — Nagu tühi kott, langenud Tõnu sellepääle sinna samasse maha ja uinunud magama. Wast teise päewa keskhommiku ajal äratanud teda keegi Wõhmuta poole mineja ülesse.

Sellest päewast algades ei olla Sipelgal enam puudust tuntud. Aga, kuna sulased, palgalised ja päiwilised kõik mõisa ja talu tööd toimetanuwad, otsinud Tõnu päewad ja ööd läbi wiina seest oma hinge päästmiseks nõu. Otsinud asjata: tont olnud hoopis kawalam, kui üksgi endine. Ta täitnud karwa-päält kõik Tõnu käsud, aga osanud ka ennast alati ja osawasti kõigi Tõnu wingerpusside eest hoida.

Nähes, et hammas kuidasgi tondi pääle ei hakka, löönud Tõnu wiimaks oma hinge õnnistuse pääle käega ja hakkanud wiinast, nõu asemel hukatuse unustust otsima. Ka seda leidnud ta wähem, kui waja olnud ja ainult ajutiseks. Ning kui wiie aasta pärast tähtpäew kättejõudnud, ei olla Tõnult ta surmahirmu ei wiin wiia, ega õlu ägida suudanud. Äranähes, et mingi asi enam ei aita, tahtnud Tõnu ometi päälískaudseltgi tõsise inimese kombel ilmast lahkuda. Ta saatnud kõik kodukondsed tottu wälja, et üksina Wanasarwikud wastuwõtta. Wäikese Wiiukese unustanud ta aga hoopis ära. Wiiuke istunud parajasti parsil, kui Tõnu õlekoo tuppa toonud, põrandale laotanud ja ise pääle heitnud. Õlgedel pidanud ju sel ajal iga eestlane surema,

olnud ta õige wõi ülekohtune, rikas wõi waene, kubjas wõi kubja-alune. Nii nõudnud tolle-aegne kombe.

Waewalt olnud Tõnu oma toimetustega walmis saanud, kui kolm koleda nägudega meest tuppa astunuwad ja kohe ta kallale asunuwad: üks istunud ta jalgade pääle, et neid hoolega kinnihoida, teine karganud kansiti ta rinnule, et kõwasti kõri kinnipiigistada, kolmas kumardanud ta pääotsi üle ja hoidnud põienahkset kotikest sureja suu pääl. Mõne pilgu pärast istunudgi õnnetu Tõnu hingekene juba kinniseotud põie-nahkses kotikeses, kolmanda mehe põues ja oodanud põrgu piinasi. Sõnalausumata wõtnuwad nüüd wõõrad peremehe riidest lahti, nülginuwad ta naha maha ja hakkanuwad seda korda mööda üksteise selga seadma.

„Ei, Küllpärat! Sulle näib sie nahk natuke lõhike olema," ütelnud üks.

„Ei, Pillpärat! Sulle on sie pind pisu pikawõitu," ütelnud teine.

„Oho, Pähpärat! Sulle lähäb ta päris parajasti selga," hüüdnuwad kaks esimest ühest suust, kui kolmas Tõnu naha oma selga oli tõmmanud.

Selle pääle läinuwad kaks esimest, Tõnu keha üheswõttes, toast wälja, kuna kolmas, kui ka Tõnu riided omale selga oli aeanud, õlgedele mahaheitnud ja surnuna sinna sirukile jäänud.

Kui kodukondsed tagasitulnuwad, leidnuwad nad peremehe põrandalt surnult ja Wiiukese parsilt pool-elusalt. Esimest ei olla elule saadud, teine ärganud warsti minestusest ja kui talle

siis weel pudeli põhja päält külma weet juua antud, toibunud ta täiesti ning jutustanud emale kõik nähtud loo ära. Tiiu keelanud teda sellest kellelegi sõnakest lausumast.

Kolmandal päewal maetud Tõnu maha, nagu teisedgi õndsad inimesed, ilma, et midagi iseäralikku juhtunud oleks. Kirikus olla küll Wiiuke näinud, et sel pilgul, kui paater Issa-pojukest ja Püha-waimukest nimetades, ristitähte kirstu pääle teinud, kaas nagu wähe kerkinud ja . . . kes nüüd lapse juttu uskuda täib.

Nädalapäewad pärast Tõnu matuseid istunuwad Tiiu ja Wiiuke kahekesti kodus. Ema kedranud, tütar kraasinud; kõik teised kodukondsed olnud wäljas. Hilise õhtu rahu ei rikkunud muud, kui woki wurin ja paari kilgi sirin. Ema ja tütar töötanuwad wait olles. Wiimaks näinud Wiiukesele waikimine wastumeelseks minewat; ta ringutanud käsa, pannud uue salgu willasi kraasile ja pajatanud:

„Emake, hakkame mõistatama! Arwa ülesse, mis see on: kieletu, mieletu, ise ilmamaa margapuu!"

Tiiu muigutanud, teinud, nagu mõtleks, siis ütelnud: „Margapuu ta ongi." „Kust sa tiaadsid, ema? . . . Aga mes siis sie on: Üks iir, kaks saba, pastel ehk king, kel paelad taga?"

Tiiu jällegi weidi mõtelnud ja siis kostnud: „Eks ta ikke king ehk pastel olegi."

„Õige. Kust sa, ema, kõik ikke nii tiaad?"

„Eks ma arwa."

„Noh, anna nüüd sina mulle mõistatust!"

„Hää küll. Mõista, mõista mõõru; katsu, katsu kaaru! Kaarust kaswab kanapesa; siees sel seitse muna; igal munal ise nimi?"

Kauase mõtlemise järele wastanud Wiiu: „Ema, kas sie e' ole käsi ja sõrmed?"

„Ei ole."

„Mis e' ole: kääl on juo pesa ja sõrmedel iga-ühel oma nimi?"

„Näe: sie on täiatapper, sie — kotinõel, sie — pikk-Pieeter, sie — wana-Maits ja sie — weike Aits.

„Aga sõrmi on sul wiis ja mitte seitse."

„Ja, ongi wiis," tõendanud Wiiuke, kui sõrmed hoolega üle oliwad loetud. „Mes ta sis on?"

„Sie on nädal ja ta 7 päewa."

„Jah, ni on õige küll ema!" kostnud Wiiuke pika mõtlemise järele. „Aga anna wieel!"

„Noh, kumma wõtad: kas selle, mes suoos solistab, wõi selle, mes määl mäkerdab?"

„Ei ma taha kumbagi: uiss suoos solis-ab, uint määl mäkerdab."

„Õige. Enam ma ei taha mõistatada."

„Sis jutusta muinasjuttu!"

„Ma'p mäläta ühtgi."

„Miks sa e' mäläta. Pai emake, jutusta nüüd!"

„Hia küll. Süüta uus pieerg põlema: nä' sie on juba lõppemas!" Kui uus peerg tule-sambale olnud hambu pandud, jutustanud Tiiu: „Ühes me'e küla peres, mes sel a'al külast puool wersta ieemal, metsa jaares oll'd, elan'd

üks waene laps Kati, kelle ema Kati sündimise järel' warsti ä'äsurn'd. Tütarlaps kaswanud isa huolel ülesf' ja oll'd jüo sinu wanune, kui üks õhtu, kui isa killawooris oll'd ja Kati üksi koju jään'd, neli küla neitsid oma wokkidega „neile" tull'd weikesele seltsilisels. Noh, hiake küll. Kedrand', mõistatan'd, west'd muistejuttusi, aga kõige enam riaakin'd teisi tuttawaid neitsisi ja nuoori mehi, kui ka muid tuntud inimesi taga. . . Korraga astun'd neli nuoort mieest tuppa. Kahel oll'd lõetsapillid, ühel — torupill ja ühel wiiul kaendlas. Teretamata istund'd nad ukse kõrrwa pingi piaale, akan'd mäjngima ja naljatama. Tüdrukutele mieeldin'd nuoored mehed, sest iga-üks neist oll'd tubli, turrd ja rõemus poiss, ehk küll ammbad neil natuge nagu pika-wõitu oll'd. We'ke Kati wahtin'd ka wõeeraid ammuli suul ja pärani silmil. Järsku märgan'd ta, et igal poisil rebase saba kuue alt wäjlla paist'd. Kohe ütel'd ta seda ime-ajssa sala tejstele. Nieed e' ole aga sabasi näiin'd ja pidan'd Kati juttu lapse lobaks. Selle piaale akan'd poisid kordamööda mäjngima, et teised tüdrukutega „labajalga" lasta wõi „kerburaputajat" kieritada wõin'd. Mieestel' tull'd pala ja nad küsin'd juua. Majas e' ole kajlla oll'd, kieegi neitsidest e' ole külasse wiitsin'd minna. Saadetud Kati kajlla tuooma. Kati läiin'dgi ka. Arwata tunni a'apärast tull'd ta kajlla-kannuga tagasi, aga e' ole tüdrukuid ega poissa enam siaalt leii'n'd: ainult tüdrukute juuksetujttid ja riiete räbalad oll'd siaal-tiaal

põrandal näha. Poisid oll'd wa' paganad ise, kes tüdrukud nende laiskuse pärast ä'äsöön'd."

„Ema, ema! Kuule, kuda kits ieeskojas käib: sõrad tiewad kripa-krõpa!" hüüdnud jutu lõpul Wiiuke.

„Ole rahul, laps! Kust kits ieeskotta sai!? Tuul wist nagistab rõhu-uksega," waigistanud Tiiu tütart, kui wähe aega asjata kuulatanud oli.

Uuesti wurisenud wokk, edenenud eie ja kahanenud koonal ema, ning krabisenud kraasid tütre käes.

„Ema, ema! Eks sa kuule, kuda kits sõrgadega krõbistades ieeskojas käib?" kiljatanud warsti jälle Wiiuke, wisanud ehmatades kraasid maha ja surunud suures hirmus oma wäikest wärisewat kehakest ema külje wastu.

Ema peatanud ühe käega wokikäiku, teisega wõtnud Wiiu ehtmete ümbert kinni ja kuulatanud: ei kõppu, ega kappu kuulda.

„Wiiuke, sa oled wist aige? Enne sa jud igast tühjast-tähjast e' ehmanud, ega iga kihinat-kahinat e' kartnud. Kas oled aige, mu wäike tütreke?" küsinud Tiiu tütrekeselt, ta linalakka pääkest paitades ja salkude alt otsaesise päält palawikku otsides.

Palawikku ei näinud Wiiukesel olewat ei otsaesisel, ei paledel; aga külmast lõdisenud kõik lapse kehake, sellest hoolimata, et ahi alles hiljuti köetud oli ja toas paarikümne pügalane palawus walitsenud.

„Mõjus ehk muinasjutt nõnda su mielte

piaale?" küsinud Tiiu, Wiiukest ellalt sülle tõstes ja suudledes.

„Ema, ema! Kits on juba alt-ukse ees!" kiljatanud wastuse asemel uuesti Wiiukene, kõigest jõust ema kaela ümbert kinniwõttes ja, kui aawa leht, lõdisedes.

Waewalt olnud Wiiuke wiimased sõnad ütelnud, kui esiteks ees-uks ja siis alt-uks kirinal-kärinal lahtikistud ja Tõnu tuppa astunud.

„Tiiu! Wiska Wiiu sülest maha!" kärgatanud ta kohe perenaise pääle.

„Emake! Kulla - pai emake! A'ä pane mind sülest maha: isa ammustab sis sind," palunud Wiiuke.

„Ei pane, tütreke! Ei pane!" paitanud last Tiiu, teda tugewasti oma hirmust tuksuwa südame wastu surudes.

„Tiiu! wiska Wiiu maha!" käskinud Tõnu uuesti koleda, tigeda häälega.

„Ei aga wiska mitte! Kasi kalmu alla, kust sind wa' Kuri lahtilass'd! Kasi menema! Me'ega on Maarja ja Pojuke ja püha ristike!" wastanud Tiiu, kõike wahwust kokkuwõttes.

Kukk, kes kanadega, Tõnu tuppa tulekul, õrrel ainult kuristanuwad, laulnud nüüd korra.

Ähwardades ja hirmsasti hambaid kiristades, tormanud Tõnu toast wälja. Nüüd kuulnud ka Tiiugi koja ukse taga kitsesõrgade krõbinat, mis rõhu-uksest õue tõtanud.

Mitmel järgmisel õhtul kuulnud Wiiukene ikka weel kõbinat ukse taga, aga tuppa kesgi ei tulnud: olnud ju ka kõik teised kodukondsed kodus.

Mõne aja pärast juhtunud Tiiu ja Wiiukene jällegi üksina kodus olema. Ahi küdenud; Wiiukene istunud lõukal, Tiiu ahju ees istme pääl ja jutustanud tütre palwete pääle suitsu sündimise lugu.

„Wanal, wäga ammusel a'al," alganud Tiiu oma jutustust, „ei olla tulukesel suitsu, ega tahma oln'd. Sis käinuwad rehelised rehte peksmas, nagu nüüd einalised einal ja rukkilõikajad rukist lõikamas, — kõige puhtamates piduriietes; tubadel 'polla e' suitsu-auuka, ega torusi oll'd; tua-ahi oll'd alati, ku' altar puhas; kerise-kiwid, — ku' wärsked käkid; tuaseinad ja parred seisnuwad uaastati ilusad punakas-kollased, nagu lepakuorest hiljuti-tehtud torbik sieestpoolt; ärilised ja õitselised istunuwad rahuliselt oma äri- wõi õitsetule ümber, ilma, et karta oleks oll'd, et suits nende silmi sõeema, tule-ebemed nende abemeid wõi juukseid kõrwetama oleks tull'd.

„Jah! Ni oll'd wanasti," — ohkanud Tiiu, ahjust ta põlle pääle lennanud sädet maharaputades ja süsiseid näppusi põlle külge pühkides.

„Taewa-tuaajt olla kõik maailma hästi, ilusti ja korralikult luonud," kõnelenud ta edasi, roobiga ahjus süsa segades, „aga Wanapagan, sie Jumala suur wastane, ja inime' ise, oma mõtlemata tegudega, rikkun'd aega-möeeda mitu ajssa ä'ä ja sigitan'd pailu paha illma: Wa' Kuri tein'd Luoojast luodud luomade murdjaks ujndi; Pikker piaab mõnigi kord maja põlema panema, et kurje waima kättäsuaada

wargad tahtnuwad kuud mustaks miaarida, et kergem pahatöeed teha oleks (õnneks e' ole sie neil kordaläin'd); inimesed oma kaleduse läbi oll'd ka suitsu sigimises süüdlased."

„Emake! Messe tähendaab: kaledus?"

„Kaledus on sie, et inimesed teste ädasi, walusi ja waewasi puude külles ütlewad olema, et nad teste wasta tuimad on ja aledust e' tunne. Ütteldakse juo: „Tühja kua si'u silma walu, wuaata alles mi'u warba walu!" — Topi, Wiiu, suitsuauuk kinni: nä' ahi on juo sütel!"

Kui suitsuauk kinni olnud topitud ja sööd roobiga ahju suhu korjatud, jutustanud Tiiu edasi:

„Oll'd ilus, soe suiöee. Kõik ilm oll'd juo ingamas: inimesed — oma onnides päävatöest puhkamas; weised — lautades ja sõeerdudes pääwal korjatud toitu mäletsemas; tuul sie sui-kun'd õhupadjadel; puud tukkunuwad püstijalul, ega olla oma oksakestgi liigutada ruaatsinud, nagu oleks kartnuwad nende piaal nokakest tiibade alla pistnult uinuwaid linnukesi äratada; rohi sie, kõrt kõrre wasta tuetades, unitsen'd pääwa pala-wuse roidest; lillekesed, oma kuldnupukesi õrnalt-õhkawale rinnale langetades ja liblekesi äbälikult kokkutõmmates, nagu oleks nad kartnuwad, et öe jahedus, pimeduse katte all, oma suudlemisega nende õrnusele ja ilule unes kahju teha oleks wõinud — eljunuwad unes mõlgutusi kuld-pääwa suojast särast. . . Kuugi näin'd nii tosune wäjlla ja ta prauli silmade tume kuma e' olla ku'gi kaugele walgust suaata suudn'd; ta wekestel

abilistel, tähä-poisikestel, oll'd pailu tegemist, et oma nugis silmakesi, pidamatalt pilgutades, lahti-oida. . . Oe-waikfus ja une-rahu walitsenuwad üle terwe luooduse. Ainult Wesiorg oll'd wieel ärkwel. Jällägi olnuwad inimesed nieed, kis luooduse rahu ja waikfust rikkunuwad. Siaal, Wesioru metsa jaares, loitn'd õitse-wõi ärituli. Tule ümber istunuwad õitselised, ühed külleli, teised selili, mõned istukili, mõned kükakili, wõi käsipõsakili ja west'd isekeskis tasakesti juttu. All orus, rammusa rohuga kaetud lagendikul sõenuwad kammitsas-obused ja kütkes-ärjad, kis pääwa'al kündma ja äästama pidanuwad. Enamast' olnuwad ärilised kõik alles noored, poisikese-ohtu mehed. Ainus abemik nende ulgas lõpetan'd wast oma jutustust sellest, kuda kord ilmas pailu parem elada oll'd; kuda karjad juo Wastlas karjasmuaadel käinuwad, mis jaareta laiad ja piirita pikad olnuwad; kuda taliaeg mitte nii pikk ja külm, suia'ad aga selle wasta suuojemad ja wältawamad olnuwad; kuda inimesed sis suuremad, tugewamad ja paremad olnuwad ja n. ed. Parajati wisan'd üks äriliseest wiimase raokimbu tulde ja tõus'd püsti, et metsast uut tulemuoona tuooma minna, ku' äkitselt ale nuuksumine ja nutu-jaal metsa puoolt kõikide kõrwu kost'd.

Õitselised akan'd kuulatama; mõned kargan'd püstigi. Nutt kuuldun'd liginema.

„Kis-si on? Mis tal wiga? küsin'd äriliste imetsewad pilgud üksteiselt. Kiegi aga e' lei'n'd kostust.

„Uu, uu, uhu, uhu, uu!“ rõkan'd mets nutjale wasta.

„Ajlgjas ehk? Murueit ehk?“ arwan'd üks ja teine; aga kost'd kua kohe ise:

„Ei wist: ajlgjas uilgab; Murueit e' wõi kua olla, sest nutjal on mehe jaal.“

Nutja lähänen'd. Juo kõlan'd ta jaal üsna metsa jaares. Juo kuuldud ta jalaastumist ja ruaagude raginat. Kõigi silmad wahtin'd sinnapuoole.

„Uu, uu, uhu, uhu, uu!“ kuuldun'd nüüd lagendiku jaares ja metsast ilmun'd korraga suur must kogu wäjlla. Ikke nuuksudes, sammunud sie isik tule puoole.

„Oeh! Oeh! Ui, uu, uhu, uu! Hh! Hh!“ kostnud nüiid tulest mõni samm ieemal.

Äriliste imetsus tõus'd jaareni: nad näinud nüiid, et nutja mieesterahwas oll'd ja piaalegi suur, täiskaswan'd abemik.

Korraga pahwatan'd kõik laginal naeerma: nuttur, kes juo tule kumase oll'd jõu'n'd, 'põlnud muu kieegi, ku' wa' Wanapoiss ise.

„No-noh, Wanapoiss! Mes wiga, et nii ulud?“

„Kas ehk ema kääst tuuselbada said?“

„Tegi ehk wa' Kawal-Ants sulle mõne ninanipsu?“

„Kas ehk wanaema sulle püksimõeetu wõttis ja punase-wöeediliseb ai-ai — wuoodrega püksid õmbles?“ pärisiwad pilgates wallatud ärilised Wanapaganalt.

Wiimase küsimise pääle muutun'd küsitu ale

nuukfumine aiwa päris ulgumiseks. Mõlema kääga silmnägu kinnikattes, langen'd ta tule jaarde kükakili, tuetan'd küinarnükid wasta põlwesi ja ohtrad pisarate ojad nõrgun'd ta näppude wähelt läbi ja mööda alli abet alla.

Sie ann'd aga wieel enam uoogu ääriliste naerule ja nokkimistele. Ku' suurem nutusagar möeeda läin'd ja kieegi õitselistest jällä nutu põhjust pärin'd, wastan'd Wanapagan, ikke wieel raskelt nuukfudes:

„Ei—h! — le—h!. . . suri. . . Ouu-uu, õh—õh—hõh!. . . mu—hõh!. . . wana-h! — ema—hõh! ä'ä—h! Uu—huu huu!"

Uus naerulagin kajan'd õitseliste puoolt waesele Pergelile wastuseks.

„Aa! Tiaate, poisid?!. . . Tõsi, tõsi — neh! Mull' tiaadis eile õhta me'e külakarjane riaakida, et Terasilaugu Annuse wana walge märaobune olla ä'äkõngen'd ja suoosse laupe-auuku wiidud. Wanapoiss juo paerga sialt-puoolt suure pilliga tuligi. — Kuule, Wana-poiss! Kas sie wast su wanaema ehk oligi?"

Jällägi irwitan'd kõik.

„Oh, sa, Wanapoiss! Kis sind nüiid ka-sib ja arib! Oli juo su wanaema ikke wa' tubli raugake: suges sagedasti su mõlemaid ot-sasi," — irwitan'd õitselised edasi.

Wanapagan nuukfun'd endisti. Ainult wa-hete-wahel piilun'd ta läbi sõrmede pilkajate piaale.

Äkitselt wõt'd ta kääd silmade eest ä'ä ja ütel'd:

„Te'e piaaksite mu üle aletsema, aga mitte pilama ja itsitama."

Sie tähendus ei mieeldin'd ärilistele.

„Nu, wuaat' mul ajssamieest, kelle üle aletsema piaab!"

„Ena mul elukast! Ta'ab, et me'e ta wana-muori-nadi tagaleinama piaaksime!"

„Katsu mul kalakast nüd!"

„Ku' te' iaaga e' ta'a," kärgatan'd järsku wihaga Wanapagan, „sis sunnin ma teid teda taganutma!"

„Ohoo! . .

Kaugemale kõneleja e' oll'd suaan'd: endisti kükakili jäädes, põeeran'd Wanapagan ühe pilguga oma seila wasta tuld ja kohe kuuldun'd tules imelikku susinat, nagu oleks sinna pesakond ujssa sattun'd. Selsamal pilgul tõus'd siaalt sinine pilwe, lagun'n'd enne, ku ligiolejad imetsuse pärast püsti-tõusta wõi ieemale karata suaan'dgi, äriliste üle laiali ja sundin'd nende suud-silmad wett juooksma.

„Noh! Kas te' nüd e' nuta? Nutke teie ja kõik te' järältulejad!" irwitan'd oma kord wa' Paha ja puttan'd metsa.

Nii sündinud suits — mille nimetus sõnast „susisema — suts" tulnud.

„Wiiu, süüta pieerg põlema ja läh'me taha-tuppa. Sa akkad siaal kerima, ma lapin puaajr kapukaid kinni.

Nad läinud tahatuppa.

„Ema! Sa pidid mulle juo Püha-Jürist

jutustama, kis untide kuningas olla, — ütelnud Wiiuke, kui igaüks nendest oma töö kallal istunud.

„Wõi ma'gi tast pailu tiaan; ise juo ma teda näin'd e' ole. Mes teesed jutustan'd, seda tiaan ma."

„Pai emake! Jutusta tast wähägi! Sa lubasid ju."

„Nu, hia küll. Kuula! Sie juhtun'd Lõikus'kuu widewikul. Päävatöeed oll'd juo lõpetud ning wäsin'd mõisawaimud ja tioliseb tõtan'd, märsid, lähkräb seilas, roidun'd, raskel sammul oma öjsmide puoole öepuhkusele. Wõhmetu-mõisast tulles, tuikun'd puool-tukkudes salk waimutüdrukuid Jalgsema puoole. Nende ulgas oll'd kua mu wanaema-ema ehk sinu wanaema-wanaema. . ."

„Ema ae! Sa ütled: minu „wanaema-wanaema." Kas sis sel „wanaema-wanaemal" kua weel ema oli?"

„Muidugi oli."

„Ja temal oli kua wieel oma ema?"

„Kuda sis? Ka temal, ta emal, emaemal ja n. ed. oliwad emad.

„Aga ema! Ükskord pidi juo wist ikkegi üks emaemade wanaema-ema oll'd olema, kellel enam ema e' oll'd. Kis sis sie oli ja kas tema kua mõisawaimuks käis?"

„Sa, laps, pärid kua kõik ikke. Paater ütles kirikus, et esimene ema olla üks Jeewa oll'd, oma mehega esiti ühes paradisi a'as elan'd, kus tal ia põli oll'd, sest töeed 'põle siaal oll'd. Ta elan'd, nagu mõisa preilid. Aga pärast,

ku' ta kieelatud õuuna olla sõeen'd, langen'd ta patu sisse ja aetud a'ast wäjlla ühes ta mehega. Se'st a'ast pidan'd n'ad tõeed tegema akkama. Nende üks poeg naer'd kord isa üle, ku' sie, purjas pääga magades, ennast paljaks a'an'd. Isa wandun'd ta sellepärast ä'ä, et tema ja kõik ta suguwõsa teste wendade ja nende järeltulejate orjad piawad olema ja nende ieest tõeed tegema. Paatre ütlemise järäle alla me' selle ää nieetud poja sugu, saksad — teste wendade lapsed ja sellepärast piamegi me' orjad ja saksad isandad olema. Enam ma'p tia. Nüd kuula edasi! . . Waewalt jõu'n'd tüdrukud puoolde tieesse, paerguse Rande-pere kohta, ku' mu wanaema, kis teste iees läin'd, korraga oma iees põlewaid silmi näin'd. Ehmatusest kiljatan'd ta, ilma, et esimesel pilgul arugi oleks suan'd, kelle silmad nieed oll'd. Kua teste ulgast üi'n'd kieegi: „Issand Eesuke, Maarja pojuke! Nieed on juo undid! Terwe kari kohe!..“ Ja tõesti läind'gi waimu-nejtside ieest kole pikk rida unta mõeeda. Esimese, irmus suure undi sejlas istun'd weke punases riides, walge käharpia-poisikene. Sie'p sie Püha-Jüri oll'dgi. Teesed undid sammun'd, ilma, et kieegi nendest pisku kõrwale oleks eit'd, jalg-jalalt, jäjlg-jäjllelt esimese järel'. . .

„Ema, ema! . . .“ kiljatanud järsku Wiiuke, tahtnud kerilaudade tagant ülessetõusta ja Tiiu juurde joosta, aga enne, kui ta seda teha saanud, prauhatanud kojauks lahti ja Tõnu astunud otsekohe eeskojast tagatuppa. See kõik sün-

dinud nii ootamatalt, et kollase laugudega Muri ei ursatanud, ega kanadgi köögutanud. Tiiu ja Wiiu jäänuwad igaüks oma kohale, nagu puised kujud paigale.

„Tiiu! Otsi mu piaad!“ käskinud kodukäija, nähes, et ema ja tütar lahus istuwad.

Tiiul ei olla muud aidanud, kui täitnud käsku.

„Ema, ema!“ sosistanud wähe aja pärast Wiiukene emale selja tagant kõrwa sisse. „Isal on koledad suured ambad!“

Tiiu jäänud mõneks pilguks mõttesse.

„Ole ni ia, Tõnu, uoota sin wähä! Ma lä'än rehetuas kieewat pada wuaatama; pudru ehk põleb põhja kinni,“ ütelnud ta siis kodukäijale.

„Tuo ohelik, ma siuun su kätt-pidi ohelikuotsa, et sa tuast wäljlla e' piasekš,“ käskinud Tõnu.

Tiiu wõtnud warnast oheliku ja ulatanud Tõnu kätte. Tõnu sidunud ta ühe otsa Tiiu käe ümber, teise hoidnud oma peus. Nii kütkes, astunud Tiiu üle läwe rehetuppa.

Tükk aega läinud mööda. Kodukäija piilunud ükssisilmi ukse poole. Tiiu ei tule, ega tule tagasi. Tõnu tõmmanud köiest korra, tõmmanud teist korda — Tiiu ei teinud tegemistgi.

„Tiiu! Tule ju tagasi!“ möirganud kodukäija wiimaks wihaga.

Kostuse asemel kõlanud rehetoast kuke laul.

Koleda hammaste kiristamisega tõusnud Tõnu istmelt ja tõmmanud köit kõigest jõust enese poole. Ähkides ja puhkides toetanud keegi jugewasti wastu kõrget uksepakku. Kodukäija

wiha kaswanud kahekordseks; ta tirinud, et hambad ristati: üks rabelew kogu ilmunud ka kohe läwele. — Kukk laulnud teist korda. Röögatades karganud nüüd kodukäija ukse pääl rabelewa kogu kallale, kahmanud ta kaenlasse ja kadunud kui tuul, toast wälja. Kukk laulnudgi kohe kolmandat korda.

Mõne pilgu pärast tulnud Tiiu tagasi. Ta wärisenud wähe, olnud kahwatu, aga naeratanud õnnelikult. Kohkunud Wiiukest suudledes, jutustanud ta, kuidas ta oheliku otsa oma käe umbert kitse sarwede külge sidunud, keda ju päewajal tuppa poegima toonud; ise ta istunud kanade õrre alla. Kodukäija ei olnud rutuga pettusest arusaanud ja wiinud Tiiu asemel kitse ära.

Sellest ajast ei näidanud kodukäija enam oma nägu.

Rahwa suu, mis kõik teab, sagedalt ka sedagi, mida olemas 'pole, nimetanud Sipelga talu Tondi taluks ja Tõnu — Tondi Tõnuks. Talu wiidud ammugi hoopis teise walda.

